

OTDK dolgozat

Kultúraspecifikus kifejezések és reáliák
fordításának problematikája
F. Scott Fitzgerald *A nagy Gatsby* című
művének magyar fordításaiban

jelige: mdb163

a dolgozat utolsó módosításának dátuma: 2024. 06. 06.

Szóval hogy a Zöld Gépkocsi:

*megajándékozlak,
nesze, ajándék, nesze,
képzeletbeli.*

*Felautózunk a
Sziklás-hegységbe,
átautózzuk az
egész éjszakát,*

*és reggel a vasutad,
a házad, a gyerekek,
a lábtöréses végzet
síkföldjére vissza:*

*nekem meg ott lesz
a képzelgés, a munka,
a lakásom, Kelet,
New York megint.¹*

¹ Allen Ginsberg, *A Zöld Gépkocsi*; The Green Automobile, Ford.: Barna Imre – részlet.

1. rész

Bevezetés

1.1. A dolgozat felépítése

Az emberi elme alapvető jellemzője a gondolkodásra való képesség, ezen belül pedig az elemzési készség, melyet a modernkori egyén egészen magas szintre fejlesztett, és ahogy *mindent fordítunk, és mindenki fordít* (Dobos, Lengyel, Székely, Tóth 2005), úgy mindent elemzünk és mindenki elemmez. Az emberi elemzőkészség fejlődése olyan új utakat nyitott meg a technológiai fejlődésben is, aminek eredményeképpen ma már néhány másodperc alatt végtelen mennyiségű különböző elemzés készíthető, szintén végtelen számú különböző nézőpont beemelésével. A rendelkezésünkre álló új eszközök azonban sokszor csálnak, tévednek – ahogyan az emberi elme is teszi, amikor párhuzamos szövegekkel dolgozik, és szavakat próbál átültetni egyik nyelvből a másikba.

A fordítás bizonyos helyzetekben egyfajta nyelvi torzítás (Jacobson 1959), a fordító sokszor – sarkosan fogalmazva – csalásra kényszerül. A nyelvi autentikusság ezen kérdésköre hatványozottan előtérbe kerül a reáliák és a kultúraspecifikus kifejezések fordítása során – többek között ezért is gondolom a témát érdemesnek arra, hogy írásom középpontjába állítsam.

Dolgozatom alapvetően szövegek összehasonlítására épül: F. Scott Fitzgerald *A nagy Gatsby* című művének három, magyarul megjelent fordításának első fejezetét vetem össze az eredeti, angol nyelvű mű ugyanezen részével. Máthé Elek 1971-ben megjelent, Bart István 2011-es, és Wertheimer Gábor 2019-es munkájából gyűjtök ki olyan különböző példákat, melyek megítélésem szerint a leginkább rávilágítanak a fordítások nyelvhasználatának problematikájára, középpontba állítva a reáliákat és a kultúraspecifikus kifejezéseket, beemelve a honosítás és az idegenítés kérdéskörét is.

Írásom további részében röviden kitérek a fogalommeghatározás problematikájára, a reália és a kultúraspecifikus kifejezések közötti különbségek ismertetésére, a reáliák fordítási „hagyományaira”, és néhány általános példával szemléltetem a nyelvi modernizáció és a kulturális diverzitás jelenleg ismert hatásait. Ezután térek rá a különböző fordítói attitűdök és a fordítói döntési folyamatok rövid elemzésére.

Dolgozatom lezárásában a tanulságok levonása mellett rövid kitekintés is szerepel a lehetséges fordítói nézőpontok tágabb értelmezésére vonatkozóan, és néhány olyan felvetés,

mely további gondolatokat ébreszthet a témával kapcsolatban, lehetőség szerint minél inkább kitérítve a perspektívát, de talán mégis egyetértve Wittgensteinnel abban, hogy *nyelvem határai világom határait jelentik* (Wittgenstein 1956: 5.6).

1.2. A dolgozat célja és kérdésfelvetései

Az előző fejezetben tett kijelentésemből, miszerint az ember gondolkodó és elemző lény, egyenesen következik az a tény, hogy az olvasás mindig elemzés és értelmezés is a befogadó részéről, így merem azt állítani, hogy a kultúra maga is *interpretáció*, amely egyrészt egy szubjektív, az olvasó által érzékelt nyelvi jelek jelentésére irányuló folyamat, másrészt, a különböző korok időtengelyén szemlélve a – kompetens – egyén ezen szubjektív érzékeléseiből és benyomásaiból egy általánosan elfogadott normává épülő egész arról, mi tartozik bele a magaskultúra, másszóval a kanonizált művek – esetenként finomodó, korlátozottan rugalmas – kategóriájába. Rövidebben: azon jelentés megalkotása, mellyel a kultúra fogalmát felruházzuk – beleértve a részét képező különböző szellemi alkotásokat, irodalmi, képzőművészeti és tudományos stb. műveket –, mind a személyes értelmezés, mind a tágabb társadalmi kontextusban elfogadott normák mentén zajlik.

Gyakran hivatkozunk a fordító láthatatlanságára (Klaudy 2012: 96), az én véleményem ebben a kérdésben eltér a Klaudy által megfogalmazottaktól, miszerint „a műfordításban (...) a célnyelvi szövegen nem látszik, hogy fordítás, az olvasó úgy tudja olvasni, mintha eredeti szöveget olvasna.” Ideális lenne persze, ha minden irodalmi mű fordítása esetében ezt tapasztalnánk, ám dolgozatomban számos példával kísérlem meg alátámasztani azon álláspontom, hogy a fordítás mindig egyfajta torzítás, és a fordító személyiségének szűrőjén keresztül látjuk az eredeti szöveget, amely már nem lehet teljesen ugyanaz a mű, még akkor sem, hogyha az olvasó ennek a ténynek a legkevésbé sincs tudatában, mert a fordított szöveg annyira természetesnek, anyanyelvinek tűnik.

Ezen a ponton visszatérek a nyelvi eszközök kérdéskörére, úgy gondolom ugyanis, ha nyelvileg megfoghatóbb kapaszkodókat, elemzési lehetőségeket keresünk, a reáliák és a kultúraspecifikus kifejezések azok, amelyek a leginkább szembetűnő eredményekkel szolgálhatnak ezen a téren. Vizsgálatom fókuszába a reáliák fordítását érintő különböző megközelítéseket, és azok idegen nyelvre való átültetése során felmerülő fordítói döntéshelyzetek értékelését helyezem. A témát árnyalva a honosítás és az idegenítés kérdéskörét is beemelem a diskurzusba, és fókuszáltan a reáliákhoz és a kultúraspecifikus kifejezésekhez kapcsolódó *Gatsby*-példákkal szemléltetem. Tekintve, hogy a reáliakutatás a

fordítástudomány fontos területe, a céljaim közt szerepel, hogy elemzésemmel hozzájárulhatok a reáliák a fordításáról és az újrafordításról alkotott általános tudáshoz.

Egyetértek Heltai azon felvetésével, hogy „a reáliák fordítása sokszor kihívást jelent, sokszor kreatív döntéshozatalt igényel, és sokszor felveti a fordítás határainak kérdését: mennyire lehet visszaadni maradéktalanul egy másik nyelven azt, ami az egyik nyelven íródott?” (Heltai 2013: 33).

Dolgozatom alaptézise azon feltevésen alapul, hogy a reáliák és a kultúraspecifikus kifejezések fordításán keresztül a fordítói stratégiák, kiemelten a honosítás és az idegenítés jól megfigyelhetők, és ezek alkalmazása nagyban hozzájárul az adott mű fogalmi világának interpretációjához.

A fordítói személyiség és az interpretációs lehetőségek közötti kapcsolat vizsgálata is érdekes tanulságokkal szolgálhat. Úgy vélem, az irodalmi fordítások elkészítése során a fordító első számú befogadóvá válik még azelőtt, hogy a célnyelvre átültetné a forrásszöveget. Elkerülhetetlen, hogy magában értelmezze, sőt ezen értelmezéséhez igazítva át is alakítsa azt, ez a fajta megértés pedig már egy interpretációs folyamat – mely nem szükségszerűen tudatos. E gondolatmenet eredményeképpen úgy vélem, a fordító nem maradhat teljességgel láthatatlan, mivel a fordítási folyamat során – az interpretációval párhuzamosan – kapcsolódási pontok jönnek létre a fordító személye és a szöveg között. A kultúra befogadása is szükséges a fordító részéről, melynek folyamat sikeressége a reáliák és a kultúraspecifikus kifejezések vizsgálatán keresztül remekül tetten érhető. Ennek elemzésére szintén sort keríték a *Gatsby*-fordítások vizsgálata során, visszacsatolva néhány információt a fordítói döntési folyamatok tematikájához.

Dolgozatom elsődleges célja tehát a három fordítás értelmezési lehetőségeinek összevetése és kitágítása. Tartózkodom attól – legyen bár nagyon kézenfekvő, sőt csábító a lehetőség –, hogy szubjektív esztétikai szempontok alapján rangsoroljam a megjelent fordításokat, ehelyett a megfigyelhető különbségek és hasonlóságok objektív szempontú, komparatív-deszkriptív vizsgálata által igyekszem nemcsak összehasonlítani a szövegeket, de kiemelni azon jellemzőiket, melyek elvezethetnek a fordítói döntések és stratégiák kontextusban való megértéséhez – ebben a tekintetben teljes mértékben egyetértve Klaudy azon felvetésével, mely szerint „célunk, hogy (...) a fordított szövegeket nyelvi ténynek fogva fel megpróbáljuk különböző szempontokból megvizsgálni és leírni őket. (Klaudy 1987:7).”

2. rész

Szakirodalmi áttekintés és fogalomismertetés

2.1. Reáliák és kultúraspecifikus kifejezések

A fordítástudományban a két, fent említett fogalom szorosan összekapcsolódik, és előfordul, hogy bizonyos esetekben szinonimaként is alkalmazzák őket.

Mindenekelőtt fontos a kultúra fogalmának meghatározása, ehhez Vermes definícióját veszem alapul, aki úgy fogalmazott, hogy a kultúra meghatározható úgy, mint azon mentális reprezentációk halmaza, amelyek egyének egy csoportjának kölcsönös kognitív környezetét alkotják (Vermes 2004: 8).

Ahogy korábban már e dolgozat is utalt rá, ő is hangsúlyozza – hovatovább közhelynek nevezi – a kultúra és a nyelv közötti szoros kapcsolatot, így a nyelvspecifikus kifejezések irányából közelíti meg a fogalommeghatározást. „Az egyes nyelvek más nyelvektől eltérő nyelvspecifikus (nyelvtani, szemantikai, lexikai és pragmatikai) vonásai közül azokat tekinthetjük kultúraspecifikusnak, amelyeknél a kulturális meghatározottság egyértelműen megállapítható. Ellenkező esetben az adott sajátosságot csak (véletlenszerű) nyelvspecifikus vonásnak tekinthetjük” (Heltai 2013: 38).

Ebből kiindulva elmondható, hogy a nyelvspecifikus elemekre legátfogóbb kategóriaként tekinthetünk, és ezek lehetnek kultúraspecifikusak és nem kultúraspecifikusak. Egyszerű példa az angol nyelvben gyakran használatos elemek közül az „a blessing in disguise” kifejezés, amelyet nagyjából úgy lehetne körülírni, hogy valamiféle áldás, kellemes meglepetés ér egy adott személyt látszólag negatív módon vagy helyzetben. Ez a kifejezés könnyen átfordítható más nyelvekre is, mivel alapvető értelmezése és jelentése világos és érthető, így nem szorul kulturális magyarázatra, továbbá nem kötődik szorosan egy adott kultúrához, hanem inkább a nyelvhasználat sajátosságait hordozza magán.

A reália ehhez képest a fordítástudomány egy szűkebb fogalma, amely a kultúraspecifikus kifejezések csoportjában alkot önálló egységet. A reáliavizsgálatok népszerűbbé válásának egyik oka lehet, hogy míg a kultúraspecifikus kifejezések a szöveg több szintjén tettenérhetők (például a szöveg grammatikai szintjén), a reáliák vizsgálata mindig szószinten történik.

Míg a kultúraspecifikus kifejezés esetében a kultúraspecifikusság adódhat a referenciális jelentés, a konnotatív jelentés(ek) vagy az enciklopédikus ismeretek egyediségéből, és a

kultúraspecifikusság megnyilvánulhat grammatikai, lexikai vagy nyelvhasználati sajátosságokban is, addig a reália, illetve reálialexéma-terminus csak lexikai egységekre vonatkozik, és a referenciális jelentés kulturális meghatározottságát tekinti döntő szempontnak (Heltai 2013 43).

A fogalommeghatározás átláthatóságának érdekében álljon itt egy táblázat, amely az általam megalkotott definíciókat tartalmazza, néhány hétköznapi példával segítve a megértést:

Kultúraspecifikus kifejezések:	Reáliák:
- Kapcsolódnak egy adott kultúrához vagy társadalmi kontextushoz. - Nem minden nyelvben vagy kultúrában található megfelelőjük. - Különböző kultúrákban más és más jelentéssel bírhatnak. - Gyakran specifikus hagyományokhoz, vallási vagy kulturális ünnepi eseményekhez kapcsolódnak. - Példák: „Hygge”; „Día de Muertos”	- Fogalmak vagy kifejezések, amelyek közvetlenül kapcsolódnak egy adott valósághoz vagy kulturális kontextushoz. - Konkrét tárgyakra, intézményekre, helyekre vagy eseményekre utalhatnak. - Nemzetközi megértésükhöz gyakran szükség van magyarázatra vagy kontextusra. - Gyakran a mindennapi élet részét képezik, és helyspecifikusak lehetnek. - Példák: „sushi”; „tuk-tuk”; „siesta”

1. táblázat: *Kultúraspecifikus kifejezések és reáliák elkülönítése*

A fogalmak alatt felsorolt jellemzőket és a beemelt példákat látva észrevehetjük, hogy a kategóriák mutatnak némi átfedést egymással, ebből is fakadhatnak a fentiekben már részletezett definícióalkotási problémák. Miért hasznos akkor mégis a reáliák és a kultúraspecifikus kifejezések egyidejű vizsgálata?

A fordítástudomány interdiszciplináris mivoltából kiindulva megállapíthatjuk azt is, hogy a nyelvtudomány, azon belül is a fordítástudomány a reáliák és a kultúraspecifikus kifejezések értelmezése során képes leginkább kitekintést tenni, átnyúlni a kulturális hatások és a metaforák irodalmi világába. Ez egy olyan területe a fordításnak, ahol igazán meg tud nyilvánulni az absztrakt jelentések felé mutató tendencia, főleg olyan esetekben, amikor a fordító a kifejezés honosítása mellett dönt – erre a témára következő fejezetben térek ki, és hozok irodalmi példákat mind a honosítás, mind pedig az idegenítés jelenségének

szemléltetésére. Tekintve azonban, hogy a reália definíciója mint ekvivalens nélküli lexika szerepel (Klaudy 2013: 86), a fordító megnövekedett szabadsággal kezdhet az ilyen szavak és szókapcsolatok átültetésébe, és ahogy a definíció tekintetében is szerteágazó megfogalmazásokkal találkozhatunk, ugyanígy – a példák ismeretében látni fogjuk – a reáliafordításban is széles a fordítói megoldások spektruma, ez pedig megteremti az elemzés sokszínűségének lehetőségét.

Heltaival egyetértve a témát csak bizonyos szempontból bontanám több részre, és azt is csak olyan mértékben, amíg a kulturális sajátosságok és a fordítói mechanizmusok bemutatását szolgálja. Célszerűbb, ha a reálialexémák fordításának kérdését a tágabb kategóriába (kulturáspecifikus nyelvi elemek és kifejezésmódok) ágyazva vizsgáljuk, pontosan megjelölve, hogy ezen belül a jelenségek mely csoportjait tanulmányozzuk, nem felejtkezve el arról, hogy az egyes kategóriákat a gyakorlatban nem lehet mereven elválasztani (Heltai 2013: 50).

2.2. A fogalommeghatározás problematikája: a reália definíciója

Az előző fejezetekben már tettem utalást arra, hogy a reáliák problémaköre a szakirodalomban már huzamosabb ideje jelen lévő, ezzel együtt jelenleg is feltörekvő téma, ám a fogalommeghatározás körül még mindig akadnak problémák; egyes vélemények szerint azt is ki lehet jelenteni, hogy a reália fogalma nincs kellően tisztázva (Heltai 2013:1).

A téma népszerűségéből következően azonban számos, különböző kísérlettel találkozhatunk a reália fogalmának meghatározását illetően a különböző szakirodalmakban, melyek közül néhányat itt is felsorolok.

Elsőként Klaudy Kinga definícióját idézem: „Valamely kultúrára sajátosan jellemző jeltárgy vagy fogalom és annak elnevezése, amelynek a másik kultúrában nincs megfelelője, vagy más a konnotációja” (Klaudy, 2013: 86). Klaudy tanulmányába beemeli a Valhov és Florin-féle (Valhov, Florin 1980) felsorolást is, amely az alábbiak szerint rendezi különböző alcsoportokba a reáliákat:

- Földrajzi reáliák (geográfiai képződmények, ember alkotta földrajzi objektumok, endémiák)
- Néprajzi reáliák (a mindennapi élet reáliái, ételek, táncok, a munkatevékenység reáliái, a művészet és a kultúra reáliái, etnikai reáliák, mértékegységek, pénzek)
- Társadalmi-politikai reáliák (közigazgatás, államberendezés, hatalmi szervek, politikai élet, katonai reáliák).

(Itt már egy konkrét csoportosítást is láthatunk. Az ilyen jellegű strukturáltság a későbbiekben azért is lehet fontos, mivel segítheti a kérdéskör differenciáltabb vizsgálatát, hiszen bizonyos szövegeket – egy adott tudományághoz tartozó, például közgazdasági témájú szakszövegek, v. ö. Horváth Péter Iván *Közigazgatási reáliák a hiteles fordításban* című tanulmányával – hatékonyabb lehet az egyes tárgykörökbe tartozó kifejezések vizsgálata mentén értékelni.)

Drahota-Szabó Erzsébet is megkísérelte egy reália-definíció megalkotását. Ő reáliák alatt olyan nyelvi jeleket vagy jelkombinációkat ért, amelyek egy bizonyos korban a jelhasználók egy csoportja számára a denotációjukon túlmenően többlettértékkel, konnotációval rendelkeznek, s így a csoport tagjaiban megközelítően azonos, illetve hasonló asszociációkat keltenek (Drahota-Szabó 2013: 6). Említett relevanciájuk vélekedése szerint annak tudható be, hogy a csoport történelmével, társadalmi-politikai berendezkedésével, művészetével, szokásaival és erkölcsrendszerével, azaz röviden: a nyelv- és kultúrközösség tagjainak életével, gondolkodásával szorosan összefüggő fogalmakról van szó.

A kulturális egységben/egységességben, az érzékelt világ közös értelmezésében és értékelésében, a „közöslátásban” releváns elemek az emocionális töltetű asszociációk, amelyeket a messzemenően interszubjektív konnotációkkal bíró reáliák – köztük a reália-frazeologizmusok – váltanak ki (Drahota-Szabó 2013: 21).

Horváth Péter Iván is kísérletet tett a fogalomalkotásra. A reália latin eredetű szó, amely magyarul szinte kizárólag a többes számú reáliák alakban használatos. Jelentése egyfelől 'természettudomány' szemben a humaniorákkal, vagyis a társadalomtudományokkal, másfelől pedig a filozófiában – különösen a skolasztikában – 'létező dolog', 'valóság', ellentétben az elképzelt dolgokkal. Úgy véli, fordítástudományi értelemben vett reália nehezen határolható körül, mivel a szakirodalomban többféle néven, illetve egyéb fogalmakkal együttesen fordul elő. Munkájában arra is kitér, hogy Tellingér és Smith szakmai értekezéseikben nem konkretizálják álláspontjukat, amikor a definícióalkotásra kerülne a sor (Horváth 2004: 1).

Klaudy Gulyás Róberttel közös tanulmányában azután, hogy megemlíti, a reália a fordítástudomány szempontjából releváns módon nem szerepel az idegen szavak, illetve a nyelvi fogalmak szótárában sem, felhívja a figyelmet a fogalomalkotás problematikájára is, melynek alapját abban a tényben látja, hogy a fordítástudomány tipikusan interdiszciplináris tudományterület, mely más tudományágakból kölcsönzött fogalmakkal dolgozik. (Klaudy-Gulyás 2015: 2). „A *terminus* (ld. még terminus technikus, szakszó, szakkifejezés) meghatározását a szaknyelvkutatástól és a terminológiatudománytól (Fóris 2005) várhatjuk, a

reália (ld. még ekvivalens nélküli lexika, kulturális szavak, egzotikus lexika, lakunák) meghatározását a kultúratudománytól, a kontrasztív nyelvészettől, a kontrasztív országismerettől és általában az idegen nyelvek oktatásával kapcsolatos tudományoktól várhatjuk (Heltai 2004, Papp 2004).

Heltai (2001: 30) mindösszesen „megfelelő (ekvivalens) nélküli szavakként” jellemzi a reáliákat.

Látható tehát, hogy a fogalom meghatározására számos tanulmányban tettek már kísérletet, de éppen a mögötte megbújó nyelvi és kulturális diverzitás az a komponens, amely miatt nehéz egységes definíciót alkotni.

Összegezve, az én értelmezésemben a reália olyan nyelvi elemeket magába foglaló kategória, amelyek közvetlenül kapcsolódnak egy adott kultúrához, és amelyeket nehéz vagy lehetetlen pontosan átültetni más nyelvi vagy kulturális kontextusokba. Ezek a kifejezések gyakran tárgyakra, intézményekre, helyekre vagy eseményekre utalnak, amelyek specifikusan kötődnek egy adott kulturális közeghez, és amelyeknek jelentése és használata szorosan kapcsolódik e kulturális kontextushoz. A reáliák fordítása gyakran hordoz magában kihívásokat, mivel a fordítóknak a kifejezések konkrét, szó szerinti jelentésén kívül a mögöttes kulturális és hangulati tartalmat is át kell ültetniük a célnyelvre.

A kutatás konkrét részleteinek ismertetése előtt kitekintést teszek a fordítói döntési folyamatok általános vizsgálatának irányába, majd a honosítás és az idegenítést témakörét is érintve részletesen bemutatom kutatásom célját, a kutatási kérdést, ismertetem az általam felállított hipotéziseket, a kutatás során alkalmazott módszereket. A továbbiakban pedig az eredmények részletes ismertetését követően kiértékelem azokat a fordítói döntési folyamatok és a műértelmezés relevanciájában, végül pedig összegzem kutatásom legfőbb tanulságait.

3. rész

A kutatás bemutatásának elméleti háttere

3.1. A honosítás és az idegenítés

Amennyiben a lehető legegyszerűbb megfogalmazásra törekszünk, az idegenítés fogalma leírható úgy, mint az eredeti – akár reália, akár kultúraspecifikus – kifejezés megőrzése, míg a honosítás során a célnyelvhez igazítva lefordítjuk, átültetjük az adott szót vagy szókapcsolatot. Általánosságban elmondható, hogy a nagyobb beszélőközösségekhez

tartozó nyelvekről (például angol nyelvről) történő, szűkebb csoportokat érintő nyelvre való fordítás során gyakrabban alkalmazunk idegenítést.

Honosító fordításról akkor beszélünk, ha a fordító természetesen hangzó célnyelvi szöveget igyekszik előállítani, minimalizálja az idegenséget, kiiktatja a forrásnyelvi reáliákat, és minél kevesebb feldolgozási erőfeszítést kíván a célnyelvi olvasótól. Idegenítő fordításról akkor beszélünk, amikor a fordító szándékosan megszegi a célnyelvi konvenciókat, megtartja az eredeti idegenségét, megtartja a forrásnyelvi reáliákat, nagyobb feldolgozási erőfeszítésre kényszeríti az célnyelvi olvasót. Ha viszont szélesebb körben elterjedt nyelvekről és kultúrákról kevésbé elterjedt nyelvekre és kultúrákra fordítunk, idegenítés megy végbe. Ilyenkor ugyanis a fordítás egyik fő funkciója a célnyelvi olvasó konceptuális horizontjának kitágítása (Klaudy 2013: 4).

A honosítás és az idegenítés fogalmát a fordítói norma irányából is meg lehet közelíteni, attól függően, hogy az adott fordító mennyiben kíván a célnyelvi normákhoz igazodni.

Amennyiben a fordító a forrásnyelvben megjelenő normákhoz tartja magát, csak a kötelező átváltásokat hajtja végre, és nem igazodik a célnyelvi normákhoz, hiszen az a célja, hogy a forrásnyelvi szöveg árnyalatait a lehető legpontosabban adja át, azaz idegenítő stratégiát alkalmaz. Amennyiben a célnyelvi elvárásokhoz tartja magát, akkor az elfogadhatóság lesz a vezérlő norma, azaz honosító fordítás születik. Természetesen a megfelelés, illetve alkalmazkodás egy kontinuum két végpontját jelenti, a tényleges fordítás különböző mértékben, de mind a két normát alkalmazza (Vándor 2007: 13).

Honosító fordítás	Idegenítő fordítás
- a fordító természetesen hangzó célnyelvi szöveget igyekszik előállítani - minimalizálja az idegenséget - kiiktatja a forrásnyelvi reáliákat - minél kevesebb feldolgozási erőfeszítést kíván a célnyelvi olvasótól	- a fordító szándékosan megszegi a célnyelvi konvenciókat - megtartja az eredeti idegenségét - megtartja a forrásnyelvi reáliákat - nagyobb feldolgozási erőfeszítésre kényszeríti az célnyelvi olvasót

2. táblázat: *Honosító és idegenítő fordítói stratégiák kivonatos összevetése*

Rendkívül érdekes kérdés, hogy a mindenkori fordítói azon döntései mögött, hogy éppen az idegenítés vagy a honosítás stratégiáját követi, milyen mélyebb megfontolások húzódnak, és ez mennyiben változik koronként és különböző kultúránként. E dolgot a

kutatási folyamat során e problémakört is érinti. A fordító elméjében végmenő folyamatok lekövetése azonban igen nehézkes, az általa elvégzett műveletek tanúskodnak csupán arról, milyen döntések mellett kötelezte el magát munkája során a fordító, ennek pedig mindenképpen része a kultúrába és történelembe való beágyazottság. Susan Bassnett átfogó fordítástudományi tanulmányában (Bassnett 1991) a fordítás szerepét és funkcióját mindig egy adott korszakra és kultúrára vonatkoztatva vizsgálja. (...) A fordítás morális és didaktikus célokat tűz ki maga elé, társadalmi, erkölcsi és politikai szerepet kap. Feladatát gazdagítással vagy honosítással kívánja elérni, akárcsak a római szerzők (Vándor 2007: 3).

Összegezve tehát, a fejezetben ismertetett fogalmi áttekintésből kitűnik az a fordítói következetlenség, nevezhetjük akár önkényességnek is, amely a honosító és az idegenítő stratégiák alkalmazására jellemző.

4. rész

A kutatás bemutatása

4.1. A kutatás céljai és kérdései

Az előző fejezetekben bemutatott történeti áttekintés és szakirodalmi definíciók ismeretanyagára támaszkodva, feltáró szemléletű, leíró jellegű kutatásomban három fő cél megvalósítására törekszem:

1. A reáliák és a kultúraspecifikus kifejezések azonosítása továbbá mennyiségi (táblázatos formátumú) és minőségi (szöveges jellegű) vizsgálata a forrásszövegben és a három, magyar nyelven megjelent fordításban.
2. Az újrafordítási hipotézis tesztelése a vizsgált szövegeken a reáliák és a kultúraspecifikus kifejezések számszerű és minőségi vizsgálata által a forrásszöveghez képest és a három fordítás vizsgálata az újrafordítási hipotézis tükrében.
3. A honosító és az idegenítő stratégiák azonosítása a kultúraspecifikus kifejezéseken és a reáliákon keresztül, a listázott kifejezések csoportosítása, és az így kapott adatok mennyiségi (diagramos formátumú) és minőségi (szöveges) kiértékelése.

A fenti célok az alábbi kutatási kérdések megválaszolását teszik szükségessé:

1. Alkalmazható-e az újrafordítási hipotézis a két újabb fordítás esetében is: tehát kijelenthetjük-e, hogy Wertherimer Gábor 2019-ben megjelent fordítása jobban tükrözi az eredeti szöveg mondanivalóját a reáliák és a kultúraspecifikus kifejezések fordításának számszerű és minőségi összevetése alapján Bart István 2011-ben

megjelent fordításánál? (A kiegészítő információt is kivettem belőle – 8 év –, mivel az évszámok feltüntetésével ez is egyértelművé válik.)

2. Megfigyelhető-e az a tendencia, hogy minél későbbi a fordítás, annál többször alkalmaz a fordító idegenítő stratégiát, míg a korábbi fordításra a honosító stratégia a jellemzőbb?

4.2. Hipotézisek

Hipotézisek felállítása során mindig döntő fontosságú az adott kutatás szemlélete, és annak vizsgálata, hogy a korábban megjelent szakirodalmi áttekintésben találhatunk-e olyan kérdésfelvetést, amely elősegíti a saját hipotézisünk megalkotását; így jutottam el az újrafordítási hipotézishez, amelynek meghatározását az alábbiakban ismertetem.

Az újrafordítási hipotézis (...) lényege, hogy az újrafordítások mindig közelebb állnak az eredetihez. Az azonos mű egymás után következő fordításainak minőségi javulása olyan gondolat, amely Goetheig vezethető vissza, újabban Berman (1990), majd Gambier (1994) vetette fel újra, majd 2004-ben Palopski és Koskinen tesztelte is klasszikus művek egymás után megjelenő finn fordításai alapján (Klaudy 2006:4).

Hipotézisem az újrafordítási hipotézisből (Berman 1994, Chesterman 2002) kiindulva tehát két részből áll:

- (1) A *nagy Gatsby* három magyar nyelvű fordításának kronológiai vizsgálata során a fordításokban egyre nagyobb mértékű idegenítési tendencia figyelhető meg (v. ö. újrafordítási hipotézis: Berman 1994, Chesterman 2002).
- (2) A három magyar nyelvű fordításban a honosító és idegenítő stratégiák alkalmazása jelentősen befolyásolja a vizsgált szövegrészek fogalmi világát.

Az újrafordítási hipotézis értelmezésének céljából fontos azt is definiálni, mit értünk újrafordítás fogalma alatt.

Az újrafordítási hipotézis elméleti alapját Antoine Berman és Paul Bensimon gondolatai képezik, amelyeket a *Palimpsestes* című folyóiratban tettek közé 1990-ben az újrafordításokról szóló tematikus számban. Berman a fordítást befejezetlen műveletnek tartja, amely az újrafordítás(ok) által válik teljessé (Bermantól 1990: 1), így „csak a később keletkezett fordítások lehetnek »nagy« fordítások” (Paloposki–Koskinen 2010a: 31).

Újrafordításon egy forrásnyelvi szöveg már létező fordításának újabb fordítását vagy fordításait értjük, de a fordításelméleti fogalom a fordítói tevékenység folyamatát is magába foglalja (Goron 2023: 28).

Berman definícióalkotását követve úgy is megragadható az újrafordítás mint egy szöveg „első fordítása után készült bármely fordítás” a (Berman1990: 1). Az ő evolucionista gondolata Goethe felfogásában gyökerezik (Paloposki–Koskinen 2010a: 31), aki háromféle fordítást különböztet meg: az általa bemutatott első esetben a fordító megismertetni az olvasóval a forrásnyelvi kultúrát; a második lehetséges szenárió, hogy a másságot csak megközelítőleg sikerül megjelenítenie, a harmadik esetben pedig az eredetivel való tökéletes azonosság elérésére törekszik (Ballard 2000: 19). Tehát az első pontban, más szavakkal ugyan, de az idegenítés, a harmadik pontban pedig a honosítás stratégiáját írja le – anélkül, hogy pontosan megnevezné azt, mindenekelőtt az eredményekre koncentrálva, a második pontban pedig egy átmeneti megoldás lehetőségét veti fel, mely során a fordító saját, alternatív változatai által csak részben tudja visszaadni a forrásnyelvi kifejezés fogalmi jelentését.

Bensimon szerint a legelső fordítások honosító jellegűek, céljuk az idegen kultúra integrálása. A későbbi fordítások pedig már nem a célnyelvi kultúrába való „bevezetést” szolgálják, hanem fenntartva a kulturális távolságot a forrásnyelvi szöveg sokkal pontosabb célnyelvi variánsait hozzák létre (Bensimon 1990:1).

Yves Gambier is igazolja az újrafordítási hipotézis által felvetetteket, tekintettel arra, hogy úgy véli, az első fordítás jobban igazodik a kulturális igényekhez vagy a kiadói követelményekhez, az újrafordítás viszont a forrásnyelvi szöveg pontosabb visszaadására törekszik (Gambier 1994: 414).

Sameh Hanna az első fordítások hibáit a „vakság” metaforájával azonosítja: a korábbi fordítások vagy nem vették észre a forrásnyelvi szöveg mélyebb értelmét és stilisztikai hatását, vagy figyelmen kívül hagyták a célnyelvi olvasók igényeit és elvárásait (Hanna 2016: 128-129).

Az ebben a fejezetben ismertetett tipológia alapján tehát dolgozatomban F. Scott Fitzgerald *A nagy Gatsby* című művének első, magyar nyelvű fordítását és az azóta megjelent, két újrafordítását fogom összehasonlítani az újrafordítási hipotézis tükrében.

4.3. A kutatási módszer bemutatása

E a fejezetben kutatásom módszertanát és eredményeit mutatom be.

A kutatást manuális elemzéssel végeztem, amely során az ismertetett tipológiát alapul véve azonosítottam a forrásszövegben a reáliákat és a kultúraspecifikus kifejezéseket, majd megkerestem azok célnyelvi megfelelőit. Ezután megállapítottam, hogy az említett

kifejezések fordítása során a fordító honosító vagy idegenítő stratégiát alkalmazott-e, és ezen adatokat táblázatos formában is rögzítettem, ahol színekkel jelöltem mind a honosítást, mind pedig az idegenítést. Így a táblázatom összesen öt oszlopból áll: az első oszlop tartalmazza a forrásnyelvi példákat, ezt követik a célnyelvi megfelelőik; a második oszlopban Máthé Elek 1971-es, a harmadikban Bart István 2011-es, a negyedik oszlopban pedig Wertheimer Gábor 2019-es fordítása kapott helyet, továbbá az ötödik oszlopban az egyes példákat saját jegyzeteimmel is kiegészítettem. A teljes példatárat a függelék tartalmazza, mintegy száz forrásnyelvi példával, amelyhez a három célnyelvi fordítás megfelelőit is hozzáadva közel négyszáz kifejezésből álló táblázatot kapunk.

Az alábbiakban ezek közül ismertetek néhányat, majd elemzem is azokat a fordítói stratégiák és műveletek szempontjából, továbbá megosztom a kutatás eredményeit a honosító-idegenítő stratégiák tükrében, amelyet diagramokon is szemléltetek.

A három fordítást logikus lenne az idő tükrében is megvizsgálni; tekintetbe véve az újrafordítási hipotézist, ésszerű lehet azt gondolni, hogy az újabb fordítások úgy tudnak közelebb kerülni a célnyelvhez, ha a fordító többször alkalmaz idegenítő stratégiát. Ez azért is tűnik evidensnek, mert az idő előrehaladásával több olyan kifejezés kerül be a célnyelvbe, mely tükrözi a forrásnyelv kultúráját, különösen a reáliák és a kultúraspecifikus kifejezések esetében, tekintetbe véve az amerikai viszonyokat. A korábbi fejezetekben részletezett kulturális és politikai változások eredményeképpen mára már implicit módon bekerültek az angolszász kifejezések általános nyelvhasználatunkba és a kultúráról alkotott képünkbe, különös tekintettel az amerikai kultúrát érintő fogalmakra. A filmeknek, videoklipeknek és egyéb (audio)vizuális tartalmaknak hála – és Amerika a showbusinessben betöltött monopolhelyeztetének köszönhetően – az idő előrehaladtával észrevétlenül beépültek egyes, az amerikai élethez és kultúrához kapcsolódó specifikus kifejezések és reáliák az átlagos magyar anyanyelvi beszélők nyelvhasználatába is.

4.4. A *Nagy Gatsby* című regény kiemelt példáinak elemző ismertetése

A továbbiakban a függelékben feltüntetett példák közül emelek ki néhányat elemzési célból, amelyekről úgy gondolom, a legszemléletesebben mutatják be az előző fejezetekben részletezett problémakört. (A fejezet végén található egy kivonat a függelékben csatolt táblázatból, melyben az összes, a dolgozatban kiemelten elemzett példa tételesen megtalálható.)

Először egy grafémikus problémakörre térek ki, főként azért, mert ha valaki megpróbálja összehasonlítani a három fordítást, az ilyen jellegű eltérések azok, amelyek még a laikus olvasó számára is azonnal feltűnhetnek.

A fordításokban a kis- és nagybetűk használata is különbözően alakul ugyanazon kifejezések esetében; a *Civil War* szókapcsolat például mindhárom fordításban polgárháborúként szerepel, de Bart nagy kezdőbetűvel fordítja azt. Ennek oka valószínűleg abban keresendő, hogy a *Civil War* kifejezés egy konkrét eseményre, az amerikai polgárháborúra utal, ennek kiemelésére és más háborús eseményektől való megkülönböztetésére szolgálhat a nagy kezdőbetű. Ezt nevezhetjük egyfajta formai idegenítésnek – az alapvetően honosító fordítói megoldás mellett –, mivel a magyar helyesírásban a kis kezdőbetű használata az elterjedtebb, ez az írásmód azonban az eredetit követi.

Hasonló a helyzet a *Great War* „Nagy Háború” kifejezés esetében is, azzal a különbséggel, hogy itt a háromból két fordító választotta a nagy kezdőbetűs írásmódot és a szó szerinti fordítást; Bartnál és Wertheimernél egyaránt „Nagy Háborúként” jelenik meg a kifejezés, míg Máthé a kis kezdőbetűs „világháború” megoldás mellett döntött.

Ugyanennyire szembetűnő a mennyiségek és mértékegységek fordításának problematikája is, ezzel kapcsolatosan szintén eltérő megoldások születtek a különböző magyar nyelvű fordításokban. Az alábbiakban erre is hozok néhány kiemelt példát.

Az „a dozen” (Fitzgerald 2016: 10) azaz az „egy tucat” gyakori mérője a mértékegységnek amerikai nyelvterületen. Máthé is Bart átveszi az eredeti mértékegységet, Máthé tükörfordítással egy tucatnyinak, Bart a névelő használata nélkül csak tucatnyinak fordítja azt, Wertheimer azonban egy agresszívabb honosítási eljárást alkalmazva a „vagy tíz” megoldást választja. Ezzel azt sugallja, hogy a „tucat” jelöltje nem lesz egyértelmű minden magyar olvasó számára, és nem feltétlenül evidens, hogy az tizenkettőt jelent, illetve az ő olvasatában az eredeti szövegben nem is feltétlenül pontosan tizenkettőt akar jelenteni a tucat, ezért a „vagy tíz” megoldás magyar vonatkozásban egyértelműbben közelít a forrásszövegben szereplő jelentéshez.

A mértékegység átváltásoknál Wertheimer fordítása nagyon következetlen. Látható, hogy a célnyelvi közönség számára érthetőbbé és természetesebbé (csúnyán fogalmazva „fogyaszthatóbbá”) próbálja tenni a forrásszöveget, de már az első fejezetből is kitűnik, hogy ezt önkényes módon teszi. A „twenty miles” (Fitzgerald 2016: 10), azaz húsz mérföld átváltásánál is hárman háromféle megoldást alkalmaztak. Ebben az esetben az első fordítás lexikai omisszióval élve kihagyja a célszövegből a kifejezést.

A második fordítás idegenítő stratégiát alkalmaz, mivel a mérföld kifejezést ülteti át, holott a magyarban a távolságot általában kilométerben szokás megadni. A harmadik fordításban szintén idegenítő stratégiával találkozhatunk, mivel eltér a mértékegység és a távolság pontos értéke az eredeti szövegtől. A fordításban az átváltás nem pontos, mivel egy km 0,62 mérföld, egy mérföld pedig 1,61 km, tehát húsz mérföld nagyjából harminckét kilométernek felel meg, nem pedig harmincnak. Ezért az átváltás nem tökéletes, és lehetne pontosabb.

Wertheimer egyébként ugyanígy jár el a „half-acre” (Fitzgerald 2016: 13) azaz félholdnyi területmérték fordítása során. A félholdnyi jelentése fél hektár. Egy hektár 1,7377 katasztrális holdnak felel meg. A katasztrális hold egy olyan mértékegység, amely a földterületek nagyságát méri. Értéke általában körülbelül 0,4047 hektár (vagy 4047 négyzetméter) területet jelent. Ez az egység gyakran felmerül földmérési és birtokjogi kérdésekben, különösen a földterületek megvásárlásakor vagy eladásakor. Az „acre” kifejezést mindhárman „holdnak” fordítják, és a „félholdnyi” az eredeti mértékegység felének megfelelő területet jelent, a harmadik fordításban azonban a „majdnem egyholdnyi” némi információ többletet ad hozzá, jelezve, hogy a terület közel van az egészhez.

Ide tartozik még a „fifty feet away” (Fitzgerald 2016: 27) példája, amikor a narrátor arról beszél, hogyan pillantja meg először a címszereplő, Gatsby alakját a csillagok alatt, miközben az ablakából, a férfitől „ötven lépés távolságból” kitekint.

Az eredeti, angol nyelvű szöveg a következő:

(...) fifty feet away a figure had emerged from the shadow of my neighbor's mansion and was standing with his hands in his pockets regarding the silver pepper of the stars. Something in his leisurely movements and the secure position of his feet upon the lawn suggested that it was Mr. Gatsby himself, come out to determine what share was his of our local heavens. (Fitzgerald 2016: 27)

A három magyar fordítás pedig az alábbiak szerint alakult:

- (1) Ötvenyardnyira tőlem egy férfi alakja bukkant elő a szomszéd villa árnyékából: kezét zsebébe dugva nézte a csillagok ezüst színű pontjaival telehintett égboltozatot. Komótos mozgásából és abból a biztonságból, ahogyan a gyepen megállt, azt következtettem, hogy csak Mr. Gatsby lehet, s most azért jött ki a házból, hogy szemügyre vegye, milyen rész jut neki a mi saját, West Egg fölötti egünkből. (Máthé 1971: 23)
- (2) (...) talán ötvenlépésnyire tőlem, egy alak sétált ki a szomszédom kastélyának az árnyékából, s megállt, zsebre tett kézzel bámulva a csillagporos égboltot. Volt valami a

nyugodt, ráérős járásában, s abban a magabiztosságban, ahogy megállt a fűvön, ami azt súgta nekem, hogy ez alighanem Mr. Gatsby maga, aki, íme, kijött a házából, hogy lássa, mekkora lehet az ő részére fölének boruló mennybolt. (Bart 2011: 31)

- (3) Úgy tizenöt méterre tőlem egy alak bukkant fel a szomszédos villa árnyékából, és zsebre dugott kézzel mustrálta az ezüstös csillagokat. A lezser mozdulatok és a határozott léptek azt sejtették, hogy magát, Mr. Gatsby-t látom, aki kijött a kertjébe, hogy megtekintse, mi is az övé a mi kis helyi mennyországunkból. (Wertheimer 2019: 32)

Több érdekes pontja is van ennek a szövegrésznek: az égbolt leírása, a föld és ég kapcsolatának kiemelése a mennyország-utalás esetleges kihagyásával. E dolgozat írása során, csupán kísérleti jelleggel én magam is megpróbáltam lefordítani a szövegrészletet:

Körülbelül ötven lépésre tőlem egy alakot láttam felsejleni a szomszédos villájának árnyékából: zsebre dugott kézzel álldogált, és a csillagfényes eget kémlelte. Volt valami abban, ahogy fesztelen léptekkel haladva, mégis határozottan megállt a gyepen, ami miatt azt éreztem, ez bizony maga Gatsby, aki azt próbálja eldönteni, vajon mi is járhat neki a fölének magasodó mennyei égboltból.

A reáliák szempontjából vizsgálándó először felmerülő kérdés itt a mértékegység átváltásának problémája. A yardot alapvetően hosszabb távolságok mérésére használják, míg a láb például testmagasság vagy egy tárgy hosszának mérésére szolgál. Egy yard pontosan három lábhossz, tehát az ötven yard összesen százötvenlábnyi távolságot jelent, ezért ez a fordítás igencsak pontatlan. Az „ötvenlépésnyi” Bartnál viszont tökéletesen tükrözi az eredeti távolságot. Wertheimer itt is honosít, és tizenöt méternek fordítja az ötven yardot – arról semmilyen benyomást nem kapunk a szövegből, ez a szám vajon hogyan kerülhetett bele. Általában egy lépés hossza körülbelül 0,75-0,8 méter, ami azt jelenti, hogy ötven lépés körülbelül 37,5-40 méter távolságot jelenthet. Tehát az „ötven lépés” és a „tizenöt méter” közötti átváltás nem pontos, mivel az ötven lépés jóval több mint tizenöt méter távolságot jelent. A két mértékegység közötti konverzió ugyanakkor nem egyértelmű, mivel a lépés hossza változó lehet az egyén testmagasságától, lépéshosszától és járásstílusától függően, de még ezen tényezők figyelembevételével sem kalkulálható bele ilyen mértékű eltérés.

Ez a regény egyik kulcspillantata, mivel itt érezheti meg az olvasó először azt a különleges atmoszférát, amely végig, a mű egészében körül lengi Gatsby-t, amikor csak megjelenik. Ez szövegszinten a szereplő mozgásának, gesztusainak leírásában érhető tetten, melyet a narrátor minden esetben Gatsby személyiségének és egész életútjának analógiájába helyez. Éppen ezért nem mindegy, hogy a főszereplő alakját milyen távolságból pillantja meg

a beszélő. Elég távol kell lennie tőle ahhoz, hogy kellőképpen rálásson, de nem lehet túl messze, mivel rendkívül alaposan és jól meg tudja figyelni Gatsby mozgását. A fordítás szempontjából az ég motívuma is nagyon hangsúlyos, annál is inkább, mivel kétszer is megjelenik ugyanabban a bekezdésben. A Gatsby és az égbolt közötti távolság (beemelve a mind a két nyelven létező, ismert szólást: „Sky is the limit” – „Határ a csillagos ég”) a Gatsby és a beszélő között lévő távolság ellenpontja a narrációban. Épp ezért (lenne) fontos, hogy az átváltások minden szempontból megfelelőek legyenek.

A nem megfelelő vagy problematikus megoldásoknál maradvány néhány példát kiemelnék a reáliákat érintő félrefordítások közül is. Ezek egy része lehetséges fogalmi problémákból eredhet, de van olyan közöttük, amely csupán figyelmetlenségből vagy egyszerű pontatlanságból történhetett.

Az utóbbi kategóriába sorolható például Máthé tévedése, aki a borvörös szőnyeg (wine-coloured rug, Fitzgerald 2016: 14) leírásánál a másik két fordító „borszínű” jelzőjétől eltérően „bronzsínűnek” fordítja a kifejezés előtagját.

Nem annyira mondanám félrefordításnak, de annál érdekesebb a következő példa. A szereplők éppen a *Saturday Evening Post* következő számának megjelenéséről beszélgetnek („in our very next issue”, Fitzgerald 2016: 24). Ezt Máthé és Wertheimer valóban „következő számnak” fordítja, Bartnál viszont a kifejezés fordítása „holnapi számként” szerepel.

A *Saturday Evening Post* egy híres amerikai hetilap, amely jelentős szerepet játszott az amerikai kultúrában és társadalomban. Alapításától kezdve, 1821-től 1969-ig, a lap számos különböző témát fedett le, beleértve az irodalmat, a politikát, a művészetet és az életmódot érintő kérdéseket. Különösen ismert volt az általa közölt szórakoztató és informatív cikkekről, valamint a korszak ikonikus borítóiról, amelyeken olyan jelentős művészek alkotásai szerepeltek, mint Norman Rockwell. A *Saturday Evening Post* hozzájárult az amerikai közgondolkodás formálásához és az amerikai kultúra ikonikus részévé vált. Valójában nem vasárnap, hanem szombaton, azaz szombat este jelenik meg. Tehát nem napilap, így a következő száma semmiképp sem jelenhet meg másnap.

Ennél zavaróbb hiba a „communities” névszó fordítása, amely probléma akkor merül fel, amikor a narrátor, Nick arról beszél, hogy West Eggben bérelt házat. Az eredeti, angol nyelvű szövegben ez így szerepel: „It was a matter of chance that I should have rented a house in one of the strangest communities in North America.” (Fitzgerald 2016: 10). Máthé fordításában a „lakótelep” szót használja, ami, bár Magyarországon a hetvenes években igen divatos és modern kifejezésnek számított, egyáltalán nem illik a regény szöveggörnyezetébe, és végképp adja vissza megfelelően a tartalmat. Bartnál a „község” megfogalmazás találóbb,

bár itt a közigazgatási fogalmak tisztázása kerül a probléma fókuszába, mivel a kitalált helyszínről, West Eggről nem tudhatjuk pontosan, hogy milyen kategóriába eshet. A fordító szóválasztásában itt valószínűleg szerepet játszhatott a „community” szó elsődleges jelentése, és a közösség asszociációján választhatta a „község” megfeleltetését. Habár tudjuk, hogy West Egget „village”-ként említik a regényben, ahogy Máthénál egy másik, a magyarázó szerkezetek szempontjából releváns példában látható az eredeti „West Egg village” szókapcsolat fordításánál a másik két fordításban a „village” utótagot egyszerűen kihagyják, ő viszont a „West Egg nevű falu” honosító megoldásával benne hagyja a „village” szó magyar megfelelőjét a szövegben.

E fent részletezett két megoldás azonban azért lehet problematikus, mivel sem a magyar „község” szó nem tükrözi az angol „village” fogalmi síkját, a „falu” kifejezés pedig még ennél is kevésbé áll közel az eredeti tartalomhoz. Nyilvánvaló, hogy magyar viszonylatban teljesen mást értünk a falu és pláne a falusin életmód fogalmán, mint a regényben láttatott elit, olykor már a burzsoázia világába hajló életmód. Ennélfogva itt valóban a legjobb megoldás a „communities” kifejezés fordítására a Wertheimer által is használt „település” szó lehet.

Érdekes azonban megfigyelni, hogy egy másik esetben, amikor West Egg kerül szóba (at West Egg [Fitzgerald 2016: 11]), ugyanaz a fordító (Máthé) eredeti formájában, magyarázat nélkül hagyja a kifejezést, míg a másik két fordító átvételes megoldással beemeli a „nyugat” fogalmát, Bartnál „West Eggben, azaz Nyugati Tojáson”, Wertheimernél pedig „West Eggben, a nyugati szigeten” megoldással. Pontosan ugyanez történik a Long Island Sound említésénél (Fitzgerald Fitzgerald 2016: 10), ahol Máthé ismét változatlan alakjában szerepelteti a kifejezést a magyar fordításban, míg Bart is („Long Island-i szoros”) és Wertheimer is („Long Island Sound tengerszoros”) magyarázó betoldásokkal teszi szemléletesebbé azt a célnyelvi közönség számára. Ebben a kérdéskörben a későbbi fordítások többször kevernek honosító eljárásokat a fordításaikba.

Mielőtt rátérek az egyetemi környezetet és a társadalmi elit életstílusát érintő példák bemutatására, még néhány további olyan kifejezést is kiemelek, amelynél a fordító az előbbihez hasonló magyarázó betoldást hajtott végre. Milyen célból érezheti szükség a fordító egy ilyen jellegű módosítás beiktatásának? Ez az eljárás kimondottan a honosító fordítói stratégiához kapcsolódik, és explicitáló jellegéből fakadóan az a célja, hogy kibontson egy adott kifejezést, és a szöveg fogalmi síkját magyarázat(ok) betoldásával közelebb hozza a célnyelvi közönség számára.

Az ilyen megoldások az első fordításban, Máthénál fordulnak elő a leggyakrabban, ennek oka valószínűleg az idő-tényezőben keresendő, illetve, hogy a fordító azt gondolhatta, korának olvasója számára több magyarázatot igényel az akkor még kevésbé közismert fogalmak tisztázása. A *Dodge* említésekor (Fitzgerald 2016: 9) például Máthé kiegészíti a kifejezést a „kocsi” utótaggal, amiből arra következtethetünk, hogy ebben az időszakban a fordító szerint nem egyértelmű az autómárka jelentése a célnyelvi olvasóközönség számára.

Itt áttérek a hétköznapi élettel kapcsolatos kifejezések vizsgálatára. Érdekesekek a tanulmányokkal összefüggő, különösképpen az egyetemi téma fordítását érintő kifejezések a három, különböző magyar fordításban. Amikor arról van szó, hogy Nick a Yale-en diplomázott (*I [graduated] from New Haven...* (Fitzgerald 2016: 9) a három magyar fordítás a következőképpen jár el:

- (1.) New Havenben [szereztem a diplomámat] (Máthé 1971: 7)
- (2.) New Havenben [jártam egyetemre] (Bart 2011: 8)
- (3.) a Yale-en [végeztem] (Wertheimer 2019: 9)

Látható, hogy az első két megoldáshoz képest – annak ellenére, hogy mindhárom fordító idegenítő startégiát alkalmaz – a harmadik fordításban Wertheimer a város nevét az intézmény nevére cserélte, ezzel még inkább konkretizálva a jelentést. Ez azt sugallja, hogy az első két esetben a fordítók még úgy gondolták, a mindenkori olvasó birtokában a szükséges háttérinformációknak, ezáltal pedig egyértelmű lesz a számára, hogy a Yale egyetem New Haven-ben van, tehát ott végzett; avagy nem is gondolták lényegesnek kiemelni, pontosan melyik egyetemre járt. Ezzel szemben Wertheimer úgy gondolkodhatott, az átlagos magyar olvasó számára információtöbblettel bír, hogyha konkrétan megnevezni a Yale egyetemet – alapozva akár annak ismertségére, presztízisére, amely a teljes szöveg mondanivalója szempontjából hozzáadott értékkel bírhat –, és akár azt is feltételezte, hogy New Haven város említéséből önmagában nem válik egyértelművé, hogy az elbeszélő a Yale-re járt, holott ezt fontos lenne kiemelni. Ezt azért is tartom szerencsés megoldásnak, mert a szöveg hangulati-tartalmi síkjára vonatkozólag a Yale egyetem konkrét említésével eggyel több olyan tényezőről értesül az olvasó, amely Nicket az elit körébe emeli, és később párhuzamba is lehet állítani Gatsby kijelentésével, amikor megemlíti, hogy járt Oxfordban, habár ezen állításának valóságtartalmáról nem tudja a regény összes szereplőjét meggyőzni.

Ezután az elbeszélő arra tér ki, hogy már egyetemi évei alatt érdeklődött az irodalom és az írás iránt: *[I was rather literary] in college...* (Fitzgerald 2016: 10) Itt a *college* névszó fordítására hívnám fel a figyelmet, főként azért, mert az első, magyarul megjelent fordításban

Máthé idegenítő stratégiát alkalmazva meghagyta azt eredeti alakjában, és csupán a formázással (kurzívval szedték) érzékeltették, hogy ez egy átvétel:

(1.) a *college*-ban [irodalmi becsvágy fűtött] (Máthé 1971: 8)

Míg a másik két fordítás már az „egyetem” kifejezést használja:

(2.) [Már] az egyetemen [irodalmárkodtam] (Bart 2011: 10)

(3.) Az egyetemen [sokat foglalkoztam irodalommal] (Wertheimer 2019: 11)

Az angol „college” szó jelentése kultúránkként és régiónként változhat. Az Egyesült Államokban például a „college” általában felsőoktatási intézményekre utal, beleértve az egyetemeket és a főiskolákat is. Az Egyesült Királyságban azonban a „college” kifejezés általában a középfokú oktatási intézményeket jelöli. A fenti példában a „college” szó egyetemi kontextusban használatos, az első fordítás tanulsága szerint azonban a fordító ott még, 1971-ben nem tudta teljes bizonyossággal, hogy milyen szintű oktatási rendszerre utal ez, tekintve, hogy akkoriban a magyar felsőoktatás felépítése napjainkhoz, és az akkori amerikai rendszerhez képest is másmilyen volt, a főiskola és az egyetem intézménye teljesen elkülönült egymástól, egyetemi viszonylatban nem volt hároméves képzés, satöbbi. Ebből következhet az, hogy a fordító nem szándékozott konkretizálni, mit takar a „college” kifejezés az adott kontextusban, inkább idegenítő stratégiát alkalmazva meghagyta eredeti alakjában.

Hasonló témájú példa az alábbi, amely a New Haven-i futballcsapathoz kapcsolódik, és az eredeti műben így szerepel: „[Her husband...] played football at New Haven” (Fitzgerald 2016: 12), Daisy férjére, Tomra utalva, aki tagja volt az egyetemi futballcsapatnak. Az eredeti elbeszélő ezzel is fokozni akarja Tom nagyvilágiságát, amelyet az előélete is indokol. Ebben a mondatban szintén nem maga a város, New Haven a lényeges elem, hanem az egyetem, amely implicit módon a jelentés része. Erre a következő megoldások születtek a fordításokban:

(1) a New Haven-i labdarúgócsapat (Máthé 1971: 9)

(2) a New Haven-i futballcsapat (Bart 2011: 12)

(3) az egyetemi futballcsapat (Wertheimer 2019: 13)

Látható, hogy a kifejezés mögötti plusz jelentés kiemelésére egyedül Wertheimer fordított különös figyelmet, aki a városnevet honosítva és kihagyva az „egyetemi” jelzőt társította a futballcsapathoz. Ezzel lexikai omisziót is eszközölt. A másik két fordító ezt a pontosítást nem tartotta szükségesnek, vagy azért, mert a fordított szövegekben alkalmazott megoldások tanúsága alapján nem érezték úgy, hogy ez többletjelentést adhatna a szövegnek – akár feltételezhatték azt is, hogy az olvasó tisztában van vele, hogy New Haven említésével

itt is az egyetemre utal a szerző – vagy egyszerűen figyelmen kívül hagyták a kifejezés mögöttes tartalmát.

Ide tartozik még a diákklubot érintő példa is, amikor Nick megemlíti, hogy ugyanannak a diákklubnak voltak tagjai Tom Buchanennel: „We were in the same *senior society*” (Fitzgerald 2016: 12), ez Máthénál szenior diákklubként jelenik meg, ahol a „senior” szó transliterációja a „szenior” megőrzése. Transzliteráció minden olyan transzkódolási művelet, amelyben a forrásnyelvi elem célnyelvi reprodukálása grafémikus (betű szerinti) átírás révén valósul meg. (Klaudy 2018: 37). A „diákklub” kifejezés fordítása során pedig a honosító stratégia alkalmazását figyelhetjük.

Bart ugyanezt „öregdiák-klubnak” fordítja, ezzel módosítva az eredeti kifejezést a célnyelv kulturális és nyelvi kontextusához.

A „senior society” kifejezés az eredeti szövegben olyan társaságra vagy klubra utal, amely általában az egyetemi felsőbb évfolyamainak hallgatóit fogja össze. Wertheimer itt a lexikai moduláció stratégiájának alkalmazásával él. Lexikai moduláció minden olyan transzformációs művelet, amelynek révén a forrásnyelvi szövegben szereplő információ mentális reprezentációjában érvényesülő perspektíva helyett a célnyelvi szövegben szereplő információ mentális reprezentációjában egy eltérő perspektíva érvényesül a célnyelvi lexikai elemmel való kifejeződés eredményeképpen. (Klaudy 2018: 39). Amikor Wertheimer a „hallgatói szövetség” fordítást alkalmazza, valószínűleg arra törekszik, hogy a jelentést a diákok közösségére vonatkoztassa, ami valójában egy másik perspektíva vagy hangsúly lehet az eredeti szöveghez képest, melyben az előtag a diákok korára fókuszál. Itt a fordító tehát a lexikai moduláció stratégiájának alkalmazásával forrásnyelvi szöveghez képest célnyelvi lexikai elem egy másik aspektusát hangsúlyozza, ami más értelmezést eredményez a fordításban. Ezáltal a célnyelvi közönség más perspektívából láthatja vagy értelmezheti az információt a fordításban.

A következő példa Nick foglalkozásához kapcsolódik, mely a mű angol nyelvű eredetijében így szerepel: „[I decided to (...)] learn the bond business” (Fitzgerald 2016: 9), és így alakul a három magyar fordítás:

- (1) [El is határoztam, hogy (...)] kitanulom a bankszakmát... (Máthé 1971: 7)
- (2) [Elhatároztam, hogy (...)] kitanulom a kötvényüzletet... (Bart 2011: 8)
- (3) [Aztán eldöntöttem, hogy (...)] kitanulom a tőzsdeszakmát... (Wertheimer 2019: 10)

Itt is felmerül a kérdés, melyik adja leginkább vissza a „bond business”-kifejezés tartalmát. Az eredeti mondatban szereplő „bond business” kifejezés általában a kötvényekkel

való üzletelésre vagy kereskedésre utal, és nem feltétlenül a banki vagy tőzsdei tevékenységekre. A „bond business” kifejezés használata magában foglalja, hogy az illető hivatásszerűen foglalkozott kötvényekkel, ismerte a kötvénypiacot és az ezzel kapcsolatos üzleti tevékenységeket – ennek megértéséhez persze érdemes tisztázni a különbséget a kötvény és a tőzsde fogalmai között.

A kötvény olyan adósságértékpapír, amelyet egy vállalat vagy kormányadóssággal rendelkező entitás bocsát ki. Az emberek a kötvények megvásárlásával pénzt adnak kölcsön az adósság kibocsátójának. A kötvények fix vagy változó kamatlábbal rendelkeznek, és, előre meghatározott időintervallum után, a kötvénytulajdonosok visszakapják a befektetett összeget.

Ezzel szemben a tőzsdepiacra a befektetők részvényeket és más értékpapírokat vásárolnak és adnak el. A tőzsdei kereskedés lehetővé teszi az emberek számára, hogy befektessék pénzüket vállalati részvényekbe, kötvényekbe, alapokba és más értékpapírokba.

Tehát összefoglalva, a kötvény egy adósságértékpapír, amelyet az adósság kibocsátója állít ki, míg a tőzsde egy piac, ahol az emberek különböző értékpapírokkal, köztük részvényekkel és kötvényekkel is kereskedhetnek.

Az első fordítás az eredeti „bond business” kifejezést a *bankszakmával* helyettesíti. A magyar kifejezés általános, átfogó értelemben utal a banki tevékenységekre, míg az angol „bond business” konkrétabban a kötvényekkel való kereskedésre vagy azokkal való üzletelésre vonatkozik. Ez a fordítás tehát azt sugallja, hogy az illető a banki szektorban dolgozott, valamilyen kapcsolatban állt a bankokkal, lehet akár, hogy banki üzletkötő volt, vagy más pénzügyi szolgáltatásokkal foglalkozott.

Bart fordításában a *kötvényüzlet* kifejezést használja, amely közelebb áll az eredeti „bond business” jelentéséhez. Ennél a fordításnál arra gondolhatunk, hogy az illető kötvényeket vásárolt, értékesített vagy kezelt, például kötvénykereskedőként vagy befektetési szakemberként – az eredeti szöveg is ezt sugallja.

A Wertheimer fordításában használt *tőzsdeszakma* kifejezés jelentése eltér az eredeti „bond business”-étől. A tőzsdeszakma általában a tőzsdei kereskedésre, az értékpapírkereskedelem szélesebb körére utal, ami nem pontosan azonos a „bond business” jelentésével.

Ebből következik, hogy az eredeti mondat jelentését és a reáliát leginkább Bart István fordítása tükrözi, mivel ez áll a legközelebb az eredeti „bond business” kifejezés jelentéséhez és kontextusához, és pontosan lefedi a kötvényekkel való üzletelés fogalmát.

A nagy *Gatsby* szövegvilágának hangulatát erőteljesen meghatározzák a reáliák, mivel a történetek vizuális keretét az adja, hogy Gatsby a kor jellemző és divatos kellékeivel, fordítástudományi megnevezéssel élve reáliákkal veszi körbe magát, mondhatjuk, az egész élete maga egy reália. Ezért érdemes megvizsgálni néhány olyan példát is, amelyeket a környezet, az épületek, a külső és belső terek, továbbá a hétköznapi életvitel leírására irányulnak.

Gatsby villájának jellemzésekor az elbeszélő így fogalmaz: „(...) it was a factual imitation of some *Hôtel de Ville in Normandy*...” (Fitzgerald 2016: 11). Első olvasásra észrevehető, hogy fordítói szempontból a „*Hôtel de Ville in Normandy*” kifejezés lesz a problematikus része a mondatnak. Ennek átültetése a következőképpen alakul a fordításokban:

(1.) (...) [az óriási méretű villa] pontos mása volt a normandiai fürdőhelyeken látható, rendszeren *Hôtel de Ville*-nek nevezett szállodáknak (Máthé 1971: 9)

(2.) (...) pontos mása egy normandiai *Hôtel de Ville*-nek... (Bart 2011: 11)

(3.) (...) valamilyen normandiai villa utánzata lehetett (Wertheimer 2019: 13)

Láthatjuk, hogy a fordítások időben előrehaladva egyre kevésbé explicitálók: Máthé még részletesen kibontja a kifejezést, a „fürdőhelyekkel” ki is bővíti, hogy még szemléletesebb legyen a leírás. Bart megoldása teljes egészében az eredeti kifejezésmódot tükrözi, míg Wertheimer kihagyással oldja meg a problémát, feltételezve, hogy a „*Hôtel de Ville*” kifejezés a mai magyar olvasónak nem ad annyi pluszt, hogy benne hagyja a fordításában.

Érdekesség, hogy a „*Hôtel de Ville*” kifejezés franciaul városházát jelent, jelentése tehát nem azonos az angol hotel szóéval. Ez a nagy és impozáns épület, mely fontos szerepet játszik a város kulturális életében, általában a városi adminisztráció központja is egyben. Ezt a plusz jelentéstartalmat az első fordító még megpróbálja kiegészítéseivel integrálni a szövegbe, Wertheimer pedig inkább zavarónak vagy kétértelműnek találhatta, mert egyszerűen kiiktatta azt.

A Buchanan-ház leírásánál is számos érdekes, további elemzésre érdemes, a reáliákhoz kötődő jelenségre lehetünk figyelmesek, ilyen például a következő mondat: „Their house was even more elaborate than I expected, a cheerful red-and-white *Georgian Colonial mansion*” (Fitzgerald 2016: 12). A kiemelt rész így szerepel a három magyar fordításban:

(1) a XVIII. század koloniális stílusában épült (Máthé 1971: 10)

(2) György-kori gyarmati stílusban (Bart 2011: 13)

(3) György korabeli gyarmati stílusú (Wertheimer 2019: 14)

Ahhoz, hogy a fordításokat rangsorolni tudjuk, szintén érdemes ismerni, milyen jellemzői is vannak ennek a György-korabeli gyarmati stílusnak. A "Colonial" kifejezés arra utal, hogy az épületeket az európai gyarmatokon található korai angol és holland települések stílusában építették. Az ilyen épületek általában tágas és szimmetrikus elrendezésűek, magas homlokzattal, oszlopos bejáráttal és szimmetrikus ablakokkal rendelkeznek. A jellegzetes homlokzatokon gyakran láthatóak klasszikus oszlopok és díszes portik, melyek a korabeli európai építészet stílusát idézik. A belső terek általában tágasak és világosak, nagy figyelmet fordítva a részletekre és a díszítésre.

Ahhoz, hogy ezen háttérinformációkat sikerüljön közvetíteni, szükséges új elemekkel kiegészíteni a fordítást, amit a fordítók meg is tettek. Mindhárom fordítás esetén módosítások történtek az eredeti szöveghez képest annak érdekében, hogy jobban illeszkedjenek a célnyelv kulturális kontextusához. Az első fordítás a "Georgian Colonial mansion" kifejezés pontos fordítása, azonban ő itt még György-kori helyett honosító stratégiát követve explicitálja a kifejezést, és azt monda, a „XVIII. század koloniális stílusában épült”. A második és harmadik fordításnál is hasonló módosítások történtek, mindkét fordító szükségesnek érezte betoldani a „gyarmati” jelzőt. A Bartnál gyakorlatilag tükörfordítás történik, mivel közvetlenül átülteti az eredeti szöveg nyelvezetét, míg a Wertheimer-fordítás további módosításokat végzett, amely a lexikai modulációba kategóriájába sorolhatók.

A „french windows” (Fitzgerald 2016: 12) fordításaiban, amely kifejezés szintén a ház leírásakor kerül szóba, szintén Bartnál és Wertheimernél született hasonló megoldás, és tükörfordítással mindketten „franciaablakként” szerepeltették, Máthénál azonban „földig érő erkélyajtóként” jelenik meg. A franciaablakok általában nagy és széles, két vagy több ajtószerkezettel rendelkező ablakok, melyek gyakran nyílnak a teraszra vagy az erkélyre. A „földig érő erkélyajtó” fordítás további információt ad hozzá az eredeti kifejezéshez, kiemelve azt a tényt, hogy az ablakok földig érnek, és erkélyajtóként is funkcionálnak. Ez módosítás a lexikai moduláció kategóriájába tartozik, mivel a fordító itt hozzátesz egy új elemet az eredeti kifejezéshez, hogy az pontosabban tükrözze a célnyelvi kontextust. Ugyanakkor a „földig érő erkélyajtó” kifejezés a lexikai kompenzációt kategóriájába is beleesik, mivel az eredeti szókapcsolathoz képest részletesebb leírást ad. A „french windows” kifejezés nem konkretizálja az olvasó számára, hogy az ablakok földig érnének vagy hogy erkélyajtóként is működne. Tehát a „földig érő erkélyajtó” fordítás hozzátesz egy új elemet, ami nincs meg az eredeti szövegben, és ezzel pontosítja a kifejezés értelmét a célnyelvi közönség számára. Ezért a fordítás beletartozhat mind a lexikai moduláció, mind pedig a lexikai kompenzáció

kategóriájába, mivel módosítja és kiegészíti az eredeti kifejezést annak érdekében, hogy jobban illeszkedjen a célnyelvi kontextushoz és pontosabban tükrözze a szöveg jelentését.

A belső terek leírásakor is előjönnek bizonyos szavak, amelyek különbözőképpen szerepelnek a három fordításban, meglátásom szerint azonban egyik sem pontatlanabb a másiknál. A „porch” (Fitzgerald 2016: 13) szót, amely előcsarnokot is jelenthet egyébként Máthé és Bart „verandának”, míg Wertheimer „tornácnak” fordítja. A „couch” (Fitzgerald 2016: 14) szóra háromféle magyar fordítás is születik: „pamlag” (Máthé), „dívány” (Bart) és „kanapé” (Wertheimer). A felsorolt szavakon nagyjából a fordítások időbeli egymásutánja szerint érződik a modernizáció hatása.

A kiemelt példák sorát a póló-pónikról szóló résszel zárnám, mely részben szintén Tom személyéről tudunk meg információkat, aki a lovaspóló sport szerelmese, és a narrátor arra a részletre is kitér, hogy egy csapat póló-pónit hozott a birtokára. Ez így alakul az eredeti angol, és az azt követő három, magyar nyelvű fordításban:

- (...) he'd brought down a string of polo ponies from Lake Forest. (Fitzgerald 2016: 12)
- (1.) (...) egész versenyistállóra való póló-pónit hozott magával Lake Forestből. (Máthé 1971: 10)
- (2.) (...) lehozott magával Lake Forestből egy egész kis ménest lovaspólóra idomított pónilovakból. (Bart 2011: 12)
- (3.) (...) magával hozott Lake Forestből egy istállónyi póló-pónit (Wertheimer 2019: 14.)

A póló-póni egy kifejezetten sportcélra; a négyfős csapatsporthoz, a lovaspólóhoz tenyésztett és kiképzett lófajta. Ezek a pónilovak mind személyiségük, mind felépítésük szempontjából eltérnek a vásárokból ismert, gyermekek számára kijelölt szelíd kis póniktól, tekintve, hogy sokkal harciasabbak és szívósabbak.

Érdekes, hogy a három fordítás közül időben a legrégebbi és a legújabb az, amely idegenítő stratégiát alkalmazva meghagyja a kifejezést póló-póninak, Bart pedig explicitál és kibontja a kifejezést, ezzel is közelebb hozva azt a célnyelvi olvasóközönség perspektívájához.

A példák elemzése által látható, hogy a fordítók változatos stratégiákat és különböző műveletek alkalmaztak annak érdekében, hogy minél szemléletesebben visszaadják a forrásnyelvben előforduló reáliák és kultúraspecifikus kifejezések jelentését.

A következő fejezetben, az összegzés keretében kitérek a kutatási adatok összefoglalására, a kutatás eredményeinek értékelésére, továbbá a tanulságok és a kutatásból

következő személyes benyomásaim áttekintésére a fordítói személyiség és a szöveg modernizációjának tükrében.

Ahogy korábban említettem, e fejezet végén szerepel a kiemelt példákat összefoglaló táblázat:

Civil War 9.	a polgárháború 6.	a Polgárháború 7.	a polgárháború 9.
from New Heaven 9.	New Heavenben 7.	New Heaven 8.	a Yale-en 9.
Great War	világháború 7.	Nagy Háború 8.	Nagy Háború 10.
[I decided to (...)] learn the bond business	[El is határoztam, hogy (...) kitanulom] a bankszakmát 7.	[Elhatároztam, hogy (...)] kitanulom a kötvényüzletet 8.	[Aztán eldöntöttem, hogy (...) kitanulom] a tőzdeszakmát 10.
Dodge 9.	Dodge-kocsim 7.	Dodge-om 9.	Dodge-om 10.
to West Egg village 10.	West Egg nevű faluba 7.	West Eggbe 9.	West Eggbe 11.
a dozen 10.	egy tucatnyi 8.	tucatnyi 9.	vagy tíz 11.
in college 10.	a college-ban 8.	az egyetemen 10.	az egyetemen 11.
played football at New Haven 12.	a New Haven-i labdarúgócsapat 9.	a New Haven-i futballcsapat 12.	az egyetemi futballcsapat 13.
he'd brought down a string of polo ponies from Lake Forest 12.	versenystállóra való póló-pónit hozott magával Lake Forestből 10.	lehozott magával Lake Forestből egy egész kis ménest lovaspólóra idomított pónilovakból 12.	magával hozott Lake Forestből egy istállónyi póló-pónit
Georgian colonial mansion 12.	a XVIII. század koloniális stílusában épült 10.	György-kori gyarmati stílusban 13.	György korabeli gyarmati stílusú 14.
french windows 12.	földig érő erkélyajtók 10.	franciaablakok 13.	franciaablakok 14.
senior society 12.	szenior diákklub 11.	öregdiák-klub 14.	hallgatói szövetség 15.
porch 13.	veranda 11.	veranda 14.	tornác 15.
a half-acre 13.	félholdnyi 11.	félholdnyi 14.	majdnem egyholdnyi 16.
wine-coloured (rug) 14.	bronzszínű (szőnyeg) 11.	borszínű (szőnyeg) 15.	borszínű (szőnyegek) 16.
couch 14.	pamlag 11.	dívány 15.	kanapé 16.
in our very next issue 24.	a következő számban	a holnapi számban	a következő számunkban 29.

	20.	28.	
twenty miles 10.	[kihagyta]	húszmérföldnyire 10.	harminc kilométerre 12.
at West Egg	West Eggben 9.	West Eggben, azaz Nyugati Tojáson 11.	West Eggben, a nyugati szigeten 12.
a factual imitation of some Hôtel de Ville in Normandy	pontos mása volt a normandiai fürdőhelyeken látható, rendesen Hôtel de Ville- nek nevezett (...) szállodáknak	pontos mása egy normandiai Hôtel de Ville-nek 11.	valamilyen normandiai villa utánzata lehetett 13.

3. táblázat: A dolgozatban szerepeltetett kifejezések és fordításaik

(a szürkre színű cellák a honosítást, a vajsárga színűek pedig az idegenítést jelzik)

Megjegyzés: Ha a fordító a kifejezés bármelyik részében valamilyen formában megőrizte az eredeti, angol nyelvi alakot (pl. „senior diákklub [Máthé 1971: 11), a példát idegenítő csoportba soroltam, mivel a kategóriákba történő besoroláskor a fordítói döntéshozatal szándékát vettem alapul, nem kizárólagosan a szószintű nyelvi minőséget. Abban az esetben is ezt a gondolatmentet követtem a kategorizálás folyamán, ha a fordításkor a kifejezés egy részénél honosítást, a másikon pedig idegenítést azonosítottam.

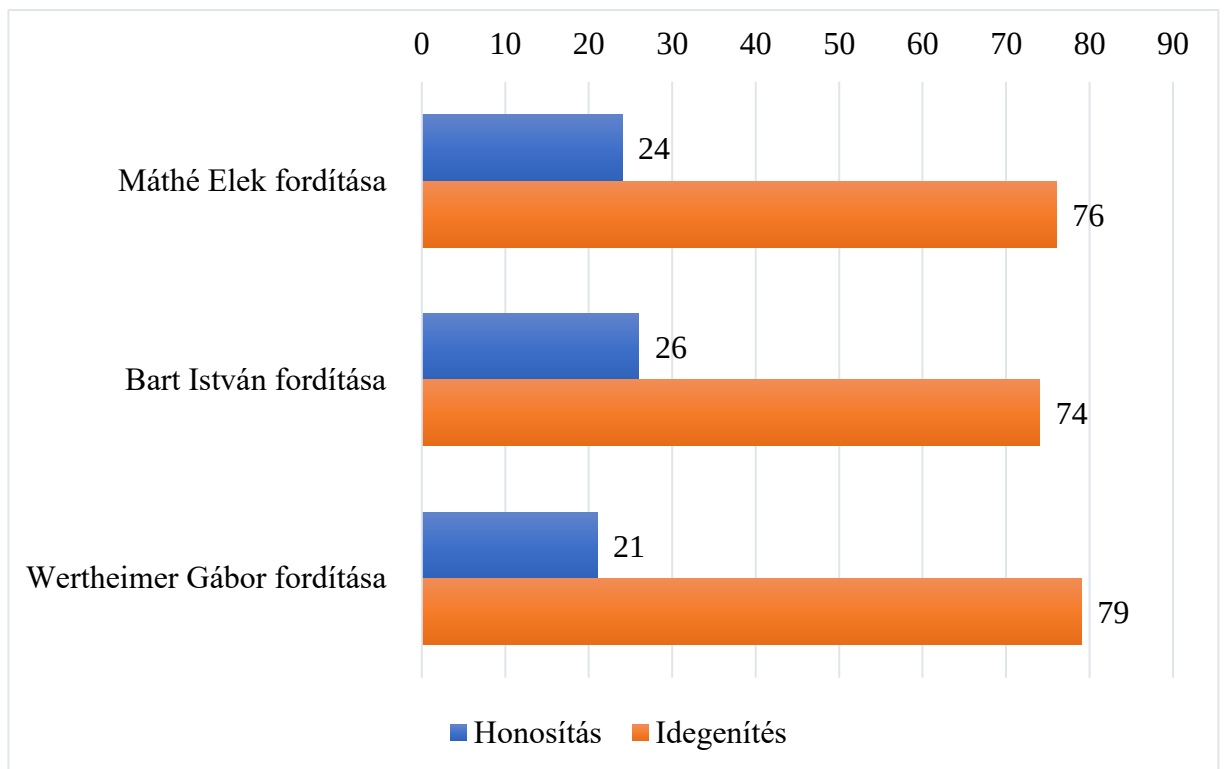
5.rész

Összegzés

5.1. A kutatás eredményeinek bemutatása

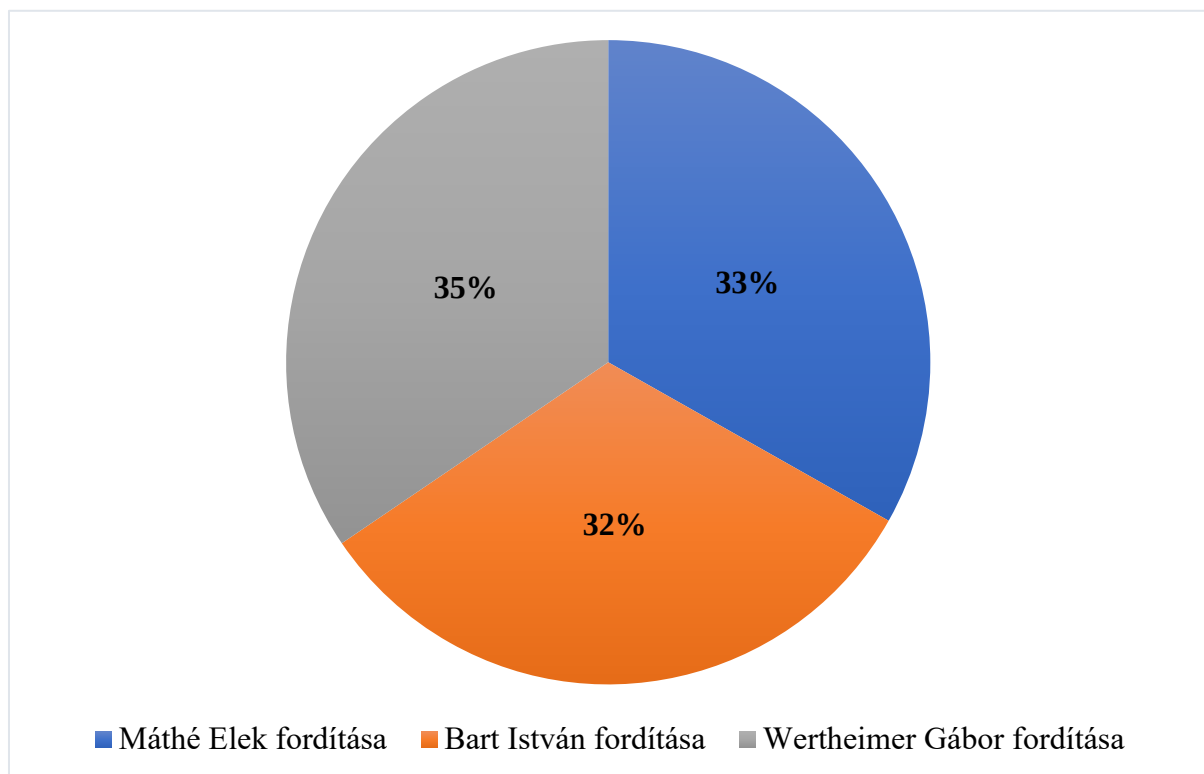
Általánosan megvizsgálva a három fordítást az állapítható meg, hogy az előzetes feltevéseimmel ellentétben az első fordításban (Máthé, 1971) több az idegenítés, és Wertheimer az, aki a három fordító közül legkevesebbszer honosít.

Az alábbi táblázatban az egész fejezetre kiterjedő számadatok láthatóak a honosítás és az idegenítés tekintetében, amely jól szemlélteti az alkalmazott honosító és idegenítő stratégia mennyiségi különbségeit:

1. ábra: *Honosító és idegenítő stratégiák alkalmazása a vizsgált szövegekben*

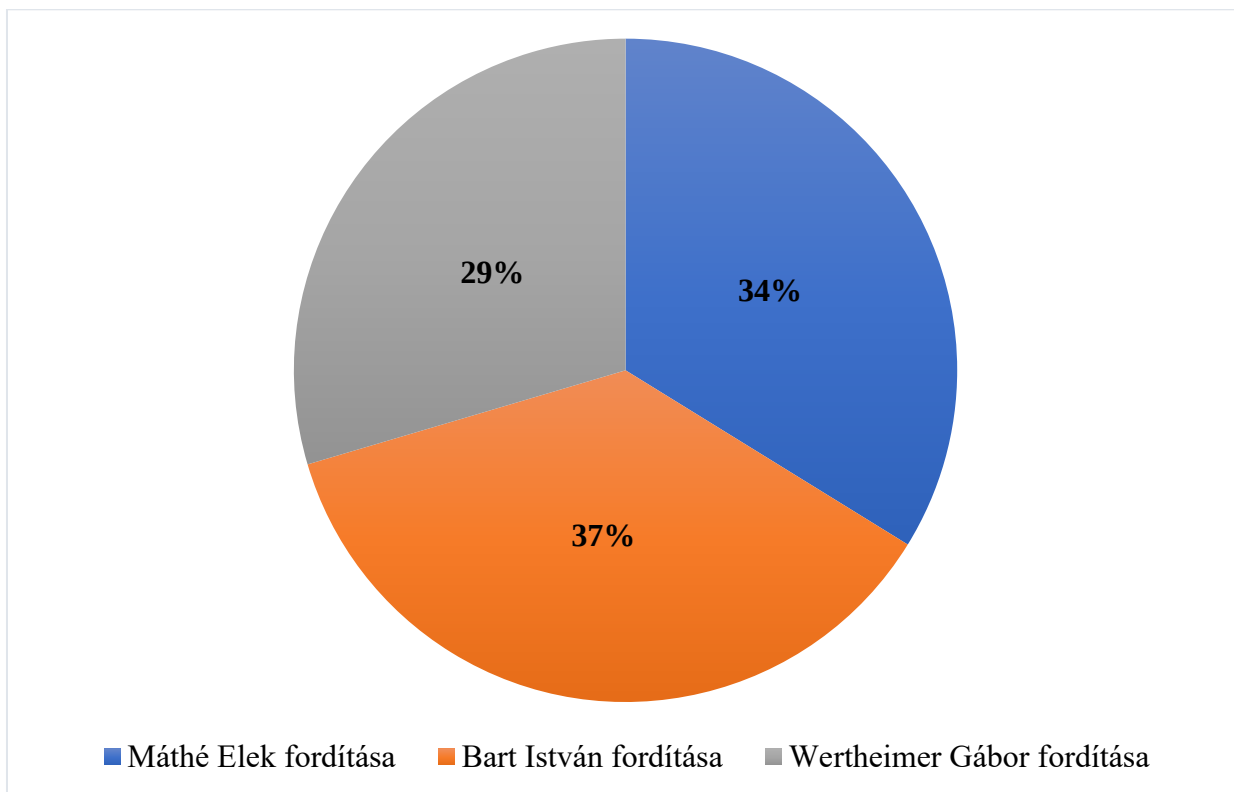
Ugyanez az eredmény olvasható le, százalékban kifejezve az alább két diagramról is külön a honosító és külön az idegenítő stratégiákra vonatkoztatva:

2. ábra: *Idegenítő stratégiák alkalmazása a vizsgált szövegekben*

Ha 100%-nak vesszük a három szövegben összesen előforduló honosító és idegenítő stratégiát, láthatjuk, hogy Máthé Elek 34%-ban, Bart István 37%-ban, Wertheimer Gábor pedig csak 29%-ban alkalmazta a honosító stratégiát.

Ezzel szemben ugyanígy vizsgálva Máthé Elek 33%-ban idegenít, Bart Istvánnál ugyanez az arány 32%, míg Wertheimernél 35%-ra tehető az idegenítések aránya (lásd az alábbi ábrán).

3. ábra: *Honosító stratégiák alkalmazása a vizsgált szövegekben*

Ebből a szempontból Máthé Elek fordítása alkalmazza a legkiegyensúlyozottabban a honosító-idegenítő stratégiákat, míg Wertheimer fordításában jól látszik az a személyes törekvés, hogy igyekezett „magyarítani” az eredeti szöveget.

A táblázatokat összevetve észrevehető, hogy az idegenítő stratégia túlnyomó használata mellett a kutatás kiegyenlítetten hasonló eredményeket hozott a három magyar fordítás esetében. Az idegenítő stratégia a reáliák és a kultúraspecifikus kifejezések esetében valószínűleg azért is kerül túlsúlyba, mert az adott műben az említett kifejezések túlnyomó része olyan idegen fogalom, amely fordítása (például West Egg vagy Dodge) nemcsak szükségtelen, de – túlzás nélkül állítható, hogy – lehetetlen is.

5.2. A hipotézisek igazolása és a kutatási kérdésekre adott válaszok

Az újrarendelési hipotézis megvalósulása, amely szerint a legfrissebb fordítás a klasszikushoz viszonyítva többnyire pontosabb célnyelvi szövegvariánst hoz létre, egyértelmű mérési szempontokkal nem igazolható a *Nagy Gatsby* három, magyar nyelvű fordításának kronológiai vizsgálata során.

Az említett példák elemzéséből azonban kiderült, hogy Wertheimer fordítása több egyszerűsítést és kihagyást tartalmaz, tehát azzal is igyekszik közelebb hozni a regény fogalmi síkját a célnyelvi olvasóközönséghez, hogy kevésbé explicitál.

Máthé Elek fordításában van a legtöbb fogalmi tévedés, ami egyrészt az idő-faktor ismeretében evidens, mivel az övé a legkorábbi fordítás, továbbá még így sem róható fel, tekintetbe véve a korszaknak az előző fejezetekben részletezett kulturális és politikai nehezítettségét. Az is pozitívum ezzel a fordítással kapcsolatban, hogy Máthé egy nagyon érthető, nagyon konkrét, a szöveg lényegi momentumait minden esetben sikeresen közvetítő nyelvi produktumot hozott létre, melyben az úgynevezett „hiányosságait”, esetleges tévedéseit leleményes módon (például kihagyással, idegenítéssel) oldotta meg, továbbá ezek soha nem zavarták meg a szövegszintű megértést és a koherenciát. Kevésbé tükrözi, imitálja ugyan a szöveg az eredeti szerző, Fitzgerald stílusát, mint a másik két fordítás, de nem is tér el tőle olyan mértékben, hogy az összehatás stílusidegennek hasson.

Habár Wertheimer Gábor fordítása a legfrissebb, 2019-es megjelenésű, nem állíthatjuk, hogy jobban tükrözné az eredeti szöveg mondanivalóját a reáliák és a kultúraspecifikus kifejezések fordításának számszerű és minőségi összevetése alapján Bart István 2011-ben megjelent fordításánál.

Bart fordításában van a legkevesebb következetlenség, ő az továbbá, aki a kutatási adatok számszerűsítése alapján is a legkiegyensúlyozottabban használja a honosító és idegenítő stratégiákat. Az ismertetett példák alapján gyakran alkalmaz olyan megoldásokat, amelyek a szövegvilág és a stílus szempontjából is megfelelően lefedik a forrásszövegben vizsgált reáliák és kultúraspecifikus kifejezések jelentését, még akkor is, hogyha látható bizonytalanság az adott szó vagy szókapcsolat fogalmi síkját illetően. Tehát leleményesen kikerüli a problematikus területeket, és a legtöbb megoldása kifogástalan, még abban az esetben is, ha olykor ez kevésbé részletező megfogalmazásokban nyilvánul meg. Ebben segítségére lehetett akár az a korábbi kutatómunka, melyet a 2000-ben megjelent amerikai-magyar kulturális szótár összeállítása igényelt. E szótárban éppen az országra jellemző, a mindennapi életet érintő kifejezéseket összegezte.

Ő az továbbá, aki leginkább képes visszaadni a regény leheletfinom, elegáns és pontos, mégis áradó beszédmódját, melyet gyakran terjengős, metaforákban gazdag leírások díszítenek.

A három, magyar nyelven megjelent fordított szöveg kronológiai vizsgálata során megfigyelhető az erősen idegenítő stratégia, ennek okait már fentebb említettem, arányai pedig nagyjából megegyeznek az előzetesen ismertetett feltevésekkel. Ekkora különbségekre azonban előzetesen nem számítottam az idegenítés és honosítás arányait illetően.

A szövegek a honosító és idegenítő stratégiák alkalmazásának szempontjából heterogén képet mutatnak. Az egyes példák összevetésénél külön-külön kiértékeltem, mely megoldások voltak azok, a pontosság vagy a mondat szerkesztés szempontjából az adott fordító előnyösebben használta ki a rendelkezésre a nyelvi eszközöket, illetve a problematikus kifejezésekre és műveletekre is felhívtam a figyelmet.

Előzetes felvetésemben azt gondolta, egységesség mutatkozik majd az egyes fordítók megoldásai között, de látható, hogy szinte öltetszerűen váltogatták a honosító és idegenítő stratégiákat és az egyéb műveleteket a szövegen belül. Érdekes eredmény, hogy habár Wertheimer idegenített a legtöbbet, honosítani viszont olyan esetben honosított leggyakrabban, amikor a másik két fordító meghagyta az eredeti alakot. Ugyanakkor ezek a megoldások minden esetben egy modernebb, a szöveg egészét tekintve szószinten mindenképpen szövegűsége törekvő, ennek ellenére – az általam ismertetett szempontokat alapul véve – nem feltétlenül esztétikusabb szöveget hozott létre, mely sem a regény beszédmódját, sem pedig annak hangulatát nem tükrözte jobban a másik két fordításnál.

Ami a felállított hipotéziseimet illeti, az újrafordítási hipotézis ugyan nem volt igazolható ezen példák elemzésén keresztül, és a reáliák és kultúraspecifikus kifejezések tekintetében, habár szószinten valóban a legfrissebb fordítás, Wertheimer Gáboré közelítette meg legjobban az eredeti szöveg fogalmi síkját, a pontatlanságok és az egyszerűsítések olyan sokat levontak a beszédmód és a hangulat hozzáadott értékéből, hogy az újrafordítási hipotézis igazolásához mégsem nyújt elegendő bizonyítékot. Az a hipotézisem viszont, hogy az idegenítés lesz azonosítható a későbbi fordításokban, részben beigazolódott, mivel mindhárom fordító többször alkalmaz idegenítő stratégiát, mint honosítót, azonban éppen Wertheimernél látható az a tendencia, hogy akkor is honosít, amikor a másik két fordító idegenítő stratégiát választ. Az a hipotézisem, miszerint mind az idegenítés, mind pedig a honosítás által végbement változtatások kihatással lesznek a fejezet egészére, beigazolódott, tekintve, hogy egyes szavak és kifejezések magyarázata a szöveg hangulatát döntően befolyásolta. Az, hogy a jelentés szempontjából nem történnek változások, tehát a

mondanivaló lényegében nem változik úgy gondolom, másodlagos amellet az implicit, a hangulat által közvetített üzenet mellett, amely a kihagyások vagy a magyarázatok hiánya okán elveszik egy-egy fordításban.

5.3. Összegzés

Dolgozatomban F. Scott Fitzgerald *A nagy Gatsby* című, angol nyelvű művének első fejezetét vetettem össze a három, magyar nyelven megjelent fordítással. Elemzésem középpontjába a reáliák és a kultúraspecifikus kifejezések vizsgálatát helyeztem, kutatásom megkíséreltem adatokkal is alátámasztani.

Bevezetőmben számos, a szakirodalomból kölcsönzött megfigyeléssel, továbbá saját érveléssel is alátámasztottam, miért praktikus és egyben érdekes kutatási téma a reáliák és kultúraspecifikus kifejezések vizsgálata, különösen műfordítások esetében (lásd 2. fejezet 1. rész). Meghatároztam továbbá a két fogalom definícióját, kitértem a szakirodalom áttekintésére is, és az ott ismertetett taxonómia alapján vizsgáltam a reáliák és a kultúraspecifikus kifejezések a regény első fejezetében betöltött szerepét, beemelve az elemzésbe a honosító és az idegenítő fordítói stratégiák témakörét is.

Dolgozatom első mondataiban abból a jacobsoni alapfelvetésből indultam ki, hogy a fordítás egyfajta torzítás, és leginkább arra voltam kíváncsi, a három magyar Gatsby-fordításban a műfordítók hogyan „csalnak”, mit változtatnak, mely elemeket adnak hozzá vagy hagynak ki az egyes kifejezésekből éppen annak érdekében, hogy a szövegvilághoz hűségesek maradjanak, és olyan, autentikus nyelvi produktumot hozzanak létre, amely a lehető legpontosabban adja át a regény angol eredetijének üzenetét. Emellett az is érdekelt, hogyan változik az írói beszédmód, a szöveg perspektívája a különböző fordítások során. Úgy gondolom, célkitűzésemet sikerült megvalósítanom, ezen összegzésben bővebben ismertetem kutatásom tanulságait.

A fordítói nyelvezet ugyan egyik változat esetében sem volt teljesen konzisztens, és mindannyian használtak betoldásokat, és alkalmaztak explicitáló stratégiát is, mégis észrevehető egyfajta egységesség, mely a honosító és az idegenítő stratégiák vizsgálatával mutatkozik meg a legegységesebben.

Annak ellenére, hogy honosítás és idegenítés tekintetében hasonló eredmények születtek, volt néhány meglepő tanulsága a kutatásnak. A példák elemzéséből kiderült, hogy Wertheimer sok esetben ott is honosított, ahol a másik két fordító ezt nem tette.

Habár úgy tűnhet, a fordítói stratégiák témaköre a fordítástudomány egyik „legmegfoghatóbb”, leginkább a logikára épülő szegmense, az elemzett példák közötti különbségek rávilágítottak arra, hogy az ilyen jellegű fordítói döntések is elidegeníthetetlenül összekapcsolódnak a fordító nyelvhasználatával, és – mélyebb értelemben véve – a személyiségével is. Ezt a tényt igazolja, hogy az általam elemzett mű három magyar nyelvű változatában a fordítók gyakran más és más esetekben alkalmazták a honosító és az idegenítő stratégiákat. Nyilvánvalóan következik tehát ebből, hogy arról a kérdésről, mikor is indokolt a különböző műveletek alkalmazása, legyen szó bár ugyanazon műről, számos esetben máshogyan gondolkodnak a fordítók.

Az időtengelyen előre haladva a fordítások nyelvezete nem lett kifejezetten modernebb. Ebből többféle következtetés is levonható:

- 1.) A regény klasszikus, mondhatni „kosztümös” szövegvilága, általános érvényű gondolatai és a kultúraspecifikus kifejezések és a reáliák, amelyek lefedik a kor életvitelének és építészetének fogalmi síkját, bizonyos szempontból „kortalan és időtlen” kifejezések. Fordításukhoz tehát inkább fordítói leleményesség és pontosság szükséges, nem feltétlenül pedig a szövegvilág modernizálása (szemben a dolgozatom 3. fejezetének második részében példaként beemelt *Zabhegyező* újrafordításának tanulságaival).
- 2.) Már az első Gatsby-fordítás sem volt „elavult”, pontosabban fogalmazva, nem vált azzá; Máthé Elek, gyakorlott műfordítóként jól érthető és túlnyomó részben a regény fogalmi síkját megfelelően megragadó kifejezéseket használt fordítása során.
- 3.) Mindhárom fordító változatosan alkalmazta nyelvhasználatában a különböző, modernebb és kevésbé modern kifejezéseket. A legfrissebb fordításban Wertheimer nem a kifejezések újraalkotásával, inkább kihagyásokkal, egyszerűsítéssel, a betoldási műveletek korlátozásával próbálta kieszközölni a regény szövegvilágának felfrissítését.

A fordításokban elemzett reáliák összevetéséből egyértelműen látszik, hogy Máthé Elek számára elsődleges szempontok között szerepelt a közérthetőség, a regény szövegvilágát és atmoszféráját minél pontosabban megragadva igyekszik átadni a mű üzenetét az akkori célközönségnek.

Bart István ezzel szemben vélhetően a mű „máshogy fordítására” koncentrált, tehát *újrafordításként* tekintett saját szövegalkotására. Az ő adaptációjából az világlik ki, hogy Máthénál jobban előtérbe helyezett bizonyos esztétikai szempontokat, így a három fordítás

közül az övé adja vissza leginkább az író beszédmódját, a narráció eleganciáját, emellett kifejezései fogalmi síkon is pontosak.

Wertheimer a szöveg természetessé tételét tűzhetette ki célul, egy szikárabb, egyszerűbb, átláthatóbb prózai szöveg létrehozására törekedve, amely beszédmódjában távolabb kerül ugyan az eredetitől, – és néhol a fogalmi pontosság rovására ugyan – de sokak számára könnyebben érthető, piaci szemmel pedig fogyaszthatóbb a végeredmény.

A honosító és idegenítő stratégiák és a reáliák vizsgálata sem szolgálhat azonban, mégha számok és diagramok is alátámasztják meglétüket egy szövegben, tökéletes iránytűként annak megállapításához, mi játszódhatott le az adott fordító fejében, amikor egy-egy kifejezést a célnyelvre átültetett.

Ahogy Kosztolányi fogalmaz: „(...) mihelyt leírunk valamit, az érzés és gondolat megszűnt a maga fölbonthatatlan, gazdag testtelenségében. Már csak szavak és mondatok vannak. Egy gépezet kattog: fogalmazunk. Sokan azt föltételezik, hogy nem is érzéseinkhez és gondolatainkhoz találunk megfelelő kifejezéseket, hanem azokhoz a szavainkhoz, melyek kezünk ügyébe esnek, találunk megfelelő érzéseket és gondolatokat. Ebben sok jellemző torzítás van.” (Kosztolányi 1934:15). Ugyanez a gondolatmenet igaz lehet a fordítás folyamatára is: lehetséges tehát – még a reáliák fordításának esetében is – hogy a fordító nem szószinten gondolkodik, nem kifejezésről kifejezésre haladva ülteti át a fogalmakat a célszövegbe, hanem a forrásszöveg fogalmi síkjából, és az azok értelmezése által megalkotott mentális képekből „gazdálkodva”, a szövegegészre fókuszálva választja meg az adott műhöz illő szavakat és kifejezésmódot.

Ebből arra is következtethetünk, hogy a fordítás valójában egyfajta interpretáció, és a fordító maga folyamatosan párbeszédet folytat a szöveggel annak olvasása, majd célnyelvi átültetése során. Vannak bizonyos kapcsolódási pontok a fordító és a szöveg között – itt érünk körbe, visszakanyarodva a reáliákhoz. Amikor egy-egy ilyen kifejezés fordításához ér, a fordító és a narrátor világról alkotott képe vagy egybeesik, vagy – akár a kulturális diverzitás miatt – szembekerül. Ezeken a pontokon pedig nagyobb a valószínűsége, hogy a fordító valamely átváltási művelet alkalmazása, avagy a kifejezés módosítása mellett dönt, mivel igyekszik a forrásszöveget a célnyelvi olvasó perspektívájához igazítani, amely – a legtöbb fordító úgy véli – azonos a sajátjával. Ezt a megállapítást igazolja az idiomatikus kifejezések előtérbe helyezése ott is, ahol a szöveg nem indokolná, ezt láthatjuk a következő, *A nagy Gatsby* hetedik fejezetéből vett példában is:

‘Let’s have some gas!’ *cried Tom roughly.* (Fitzgerald 2016: 125)

– Töltse tele! – *mordult rá Tom gorombán.* (Bart 2011: 161)

Ebből kiindulva a fordítás és a fordító nem tud teljesen elkülönülni egymástól, a fordító személye tehát nem lehet láthatatlan, mivel nem csupán műveletek alkalmazása által átdolgoz, átír egy szöveget, hanem saját szűrőjén és személyiségén keresztül újra is alkotja azt, tehát interpretációja által hoz létre új nyelvi produktumot. Ennek pedig első lépése a szöveg megfelelő interpretációja *önmaga* számára, amikor azt olvassa, mivel a fordítás kérdése, (...) nem a helyes nyelvhasználatban áll, hanem a dologról való helyes szótértésnek a problémája, amely a nyelv közegében történik. Így a fordítás nem az eredeti alkotási folyamat megismétlése, hanem interpretációs tevékenység (Péter 2013:1).

Ugyanezen megállapításom támasztja alá Gadamer hermeneutikai álláspontja is, melyet legnépszerűbb művében, az *Igazság és módszer* címűben fogalmazott meg: „az értelmező nem tud róla, hogy önmagát és saját fogalmait is beleviszi az értelmezésbe. A nyelvi megfogalmazás annyira benne van az interpretáló szándékában [Meinen], hogy semmiképp sem tárgyiasul számára” (Gadamer 2003: 447).

Ha továbbra is tartom magam Wittgenstein a bevezetőmben idézett gondolatának átértelmezéséhez, azaz, hogy *hogyan nyelvem határai világom határait jelentik* (Wittgenstein 1956: 5.6), kutatásom legfőbb tanulsága a következő célkitűzésben jut nyugvópontra: fordítóként a legfőbb szempont az író, a célnyelvi közönség – tehát a feltételezett olvasó – és a mi, saját fordítói perspektívánk ismerete és e három nézőpont egymás mellé állítása, hogy azután közös nyelvünk határait mindenképpen megközelítve, sőt, lehetőleg elérve, meghaladva önmagunkat tágítani tudjuk ezt a mindenkori perspektívát.

Ez talán nemesebb cél, mint csupán esztétikai vagy hitelességi szempontok szerint fordítani egy szöveget, és ahogy dolgozatom legelején Allen Ginsberg *A Zöld Gépkocsi* című versét idéztem, egyfajta „képzeletbeli ajándék”, melyet átnyújtunk az olvasó számára; egy olyan út, amely során akár „együtt felautózunk a Sziklás Hegységbe” is. Nekünk, fordítóknak pedig megmarad „a képzelgés, a munka, (...), Kelet, New York”, *A nagy Gatsby* olvasása és értelmezése után pedig Fitzgerald és egy – mára letűnt kor – „zöld fényében” visszatükröződő, grandiózus, gyönyörű, szavakból mérnöki pontossággal megformált képi világa. Ennek elemzéséhez nyújtott segítséget a fordítástudomány és a reáliák fordításának további, részletesebb kutatásra is érdemes témaköre, amely a regény teljesen szövegének hasonló jellegű vizsgálatán keresztül valósulhatna meg.

Hivatkozások:

Drahota-Szabó E. 2013. *A reáliák mint intertextuális elemek a kulturális szövegtérben - A reália-frazeologizmusokról.* In: *Fordítástudomány XV.* (2013) 2. szám 5–28.

Gadamer, H. G. 2003. *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlata.* Budapest: Osiris Kiadó.

Goron S., *Az újrafordítási hipotézis vizsgálata William Shakespeare Julius Caesar című tragédiájának újabb magyar fordításaiban,* In: *Várad* 22. évf. 1. sz. (2023) 28-41.

Heltai P. 2013. *Kultúraspecifikus kifejezések és reáliák,* In: *Fordítástudomány XV.* 1. szám 32–53.

Honti E. 2010. *A reáliák fordítása.* Kozulens: Dr. Dobos Csilla. Miskolc: Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék.

Károly K., Karádi G., Olgyay-Fekete J., Sulyok K., *A szövegkohézió újrateremtése műfordításban: esettanulmány Salinger The Catcher in the Rye című művének két magyar fordításáról,* In: *Fordítástudomány* 24. (2022) 2. szám 5–40. doi: <https://doi.org/10.35924/fordtud.24.2.1>

Klaudy K. 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata: angol/német/francia/orosz fordítástechnikai példatárral.* 3. bőv. kiad. Budapest: Scholastica Kiadó.

Klaudy K. 1997. *Fordítás I.: bevezetés a fordítás elméletébe.* Budapest: Scholastica Kiadó.

Klaudy K. 1997. *Fordítás II.: bevezetés fordítás gyakorlatába angol/német/orosz fordítástechnikai példatárral.* Budapest: Scholastica Kiadó.

Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe.* Budapest: Scholastica Kiadó.

Klaudy K. 2006. *Hipotézisalkotás a fordítástudományban* In: Heltai P. et. al (szerk.) *A XVI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye* Pécs: Gödöllő.

Klaudy K. 2013. *Nyelvi és kulturális aszimmetria a reáliák fordításában*. In: Bárdosi V. (szerk.) *Reáliák – A lexikológiától a frazeológiáig. Értelmezések és fordítási kérdések*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 86–91.

Klaudy K., Gulyás R. 2015. *Terminusok és reáliák az európai uniós kommunikációban*. In: Bartha-Kovács Katalin et al. (szerk.) *Transfert nec mergitur. Albert Sándor 65. születésnapjának tiszteletére*. Szeged: JATE Press. 75–84.

Klaudy K. 2018. *Az aszimmetria hipotézis kiterjesztése a honosítás/idegenítés dichotómiára*. In: Dombi J., Farkas J., Gúti E. (szerk.) *Aszimmetrikus kommunikáció – aszimmetrikus viszonyok*. Szak Kiadó. 448–462. Letölthető: www.manye.hu

Klaudy K. 2020. *Visszatekintés egy korai korpuszelemzésre*. In: Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.), *Fókuszban a fordított és a tolmácsolt szöveg: korpuszalapú fordításkutatás Magyarországon. Segédkönyvek a nyelvi közvetítésről I.* Budapest: ELTE BTK Fordítástudományi Doktori Program, MANYE Fordítástudományi Szakosztály. DOI: <https://doi.org/10.36252/Nyelvikozvsegedkonyv1.2>

Klaudy K. Robin E., Seidl-Péché O. (szerk.) 2022. *Bevezetés a fordítás és a tolmácsolás kutatómódszertanába I.* Budapest: ELTE FTT – MANYE Fordítástudományi Szakosztály, 213. pp. ISBN: 978-963-489-475-9, doi: <https://doi.org/10.21862/kutmodszertan1>

Klaudy K. 2012. *Empirikus kutatások a fordító láthatatlanságáról*. In: Horváthné Molnár Katalin, Antonio Donato Sciacovelli (szerk.) *Az alkalmazott nyelvészet regionális szerepe. A XXI. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásai*. Szombathely. 2011. augusztus 29–31. MANYE–NYME 137–143.

Kosztolányi D., 1934. *Egy kései jóbarát*, in Erdélyi Helikon, 1. évf., 1. szám, szerk. Kisbán Miklós, Kós Károly, Kolozsvár, 13-23.

Lendvai Endre 2005: *Reáliafelfogások napjaink magyar fordításelméletében*, in Dobos Cs. - Kis Á. Lengyel Zs. - Székely G. Tóth Sz. (szerk.): *Mindent fordítunk, és mindenki fordít. Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben*, Veszprém: SZAK, 67-71.

Nagy N. 2020. *Nézőpont és újrafordítás: az értelmezést befolyásoló nyelvi elemek „A nagy Gatsby” magyar fordításaiban*, Budapest: ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskola.

Nowlin, M. F. 1998. *Scott Fitzgerald's evolving American Dream: The 'Pursuit of Happiness' in Gatsby, Tender is the Night, and The Last Tycoon*. Baltimore MD: College Literature 25, 2 (Spring) pp 58-77

Palágyi T., Barta P. 2023 *Összehasonlító műfordítás-kritika: Anna Gavalda két regénye magyarul*. FORDÍTÁSTUDOMÁNY, 25 (2). pp. 107-131. ISSN 1419-7480

Jacobson, R. 1959. *On Linguistic Aspects of Translation*, In: *On Translation*, szerk.: Reuben Arthur Brower, Cambridge MA: Harvard University Press.

Steinger, L. Vonnegut K. 2006. *Fedél nélkül New Yorkban, Beszélgetések az írásról*, ford. Kepes János, Szántai Zsolt Budapest: Nyitott könyvműhely.

Telling, D. 2003. *A reáliák fordítása a fordító kulturális kompetenciája szemszögéből*. In: *Fordítástudomány: tanulmányok az írásbeli és szóbeli nyelvi közvetítés elmélete, gyakorlata és oktatása témaköréből*, 5. 2. sz.

Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies – and Beyond*. Amsterdam: Benjamins.

Vándor J. 2007. *Adaptáció és újrafordítás*, Fordítástudomány IX. 1. szám 40–57.

Wittgenstein, L. 1989. *Logikai-filozófiai értekezés (Tractatus logicophilosophicus 1956)* szerk.: E. Bártfai László, ford.: Márkus György, Budapest: Akadémia Kiadó.

Források:

F. Scott FITZGERALD, *The Great Gatsby*, Macmillan Collectors's Library, London, 2016.

F. Scott FITZGERALD, *A nagy Gatsby*, Európa, Bp., Ford.: Bart István, 2011.

F. Scott FITZGERALD, *A nagy Gatsby*, Európa, Bp., Ford.: Wertheimer Gábor, 2019.

.